

N Á R O D O P I S N Á

revue

1/95

revue
revue
revue
revue

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/95, ročník V. - 1995

VYDÁVA Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR

REDAKČNÍ RADA: Hana Dvořáková, Dušan Holý, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová,
Jan Krist, Anna Mlýnková, Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Miroslav Válka

Šéfredaktor: PhDr. Jan Krist

Tajemnice redakce a sazba: Anna Matyášová

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á
revue 1/95

OBSAH

Ústav lidové kultury v letech 1993-1994 (<i>Josef Jančář</i>)	3
Píseň jako živý útvar. K zápisům melodie a hudecká hry strážnické písně Vladimíra Úlehly (2) (<i>Jan Trojan</i>)	9
Trochu kacířské poznámky o národopisné vědě (<i>Vladislav Stanovský</i>)	19
Malé intermezzo (<i>Dagmar Štěpánková</i>)	22
O mytu, historii a hudbě v díle Claua Lévi-Strausse (<i>Dagmar Štěpánková</i>)	23
Jan Šilpoch	25
Fotografie, která nelže (<i>Břetislav Rychlík</i>)	25
Ernő Kunt umřel (<i>Richard Jeřábek</i>)	41
Z činnosti folklórního sdružení České republiky (<i>František Synek</i>)	41
Seminář o lidové výrobě (<i>Miroslav Válka</i>)	42
Problematika ochrany vesnických památek (<i>Věra Kovářů</i>)	43
Ohlasy na I. mezinárodní konferenci "Obuv v historii '94" (<i>Miroslava Štýbrová</i>)	44
XXII. etnomuzikologický seminář v Nitře (<i>Lucie Uhlíková</i>)	45
Poslední století hrnčířské výroby bělniny a polokameniny v českých zemích (<i>Irena Štěpánova</i>)	46
Nové expozice v muzeích v přírodě a v památkově chráněných objektech lidové architektury na území Čech v roce 1994 (<i>Lubomír Procházka</i>)	46
Výstava lidové keramiky ve Valašském muzeu v přírodě (<i>Miroslav Válka</i>)	48
Usus magister est optimum (Zkušenost je nejlepším učitelem) (<i>Jan Rokyta</i>)	48
Valašské písničky VII. (<i>Karel Pavlišťík</i>)	50
Edice Lidé města (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	51
Romské písně z Rakouska (<i>Dušan Holý</i>)	52
D. Holý - C. Nečas: Aušvicate hi kher báro - Žalující píseň (<i>Jana Čubíková</i>)	53
Milan Švihálek: Za svědky minulosti (<i>Jarmila Pechová</i>)	53
Dvakrát z Rakouska (<i>Richard Jeřábek</i>)	54
Alice Gáborján: Szűrűjasok (<i>Miroslava Ludvíková</i>)	55
Folklore in the Identification processes of society (<i>Martina Pavlicová</i>)	56
Hody ve Skoronicích (<i>Josef Holcman</i>)	56
Anomie aneb další bibliografie zpropadeně selektivní (<i>Richard Jeřábek</i>)	58
Seznam knih a časopisů z mezinárodní výměny publikací Ústavu lidové kultury ve Strážnici za rok 1994 (<i>Věra Zezulová</i>)	61
Resumé	63

ÚSTAV LIDOVÉ KULTURY V LETECH 1993-1994

Josef Jančář

Vznik Ústavu lidové kultury ve Strážnici je úzce spjat s pořádáním Mezinárodního folklórního festivalu. Jeho pořadatelem byl v padesátých letech Krajský národní výbor v Gottwaldově, nakloněný starší myšlence založit ve Strážnici střední hudební školu. Měla vychovávat nejen učitele hudby a hry na lidové hudební nástroje, ale také metodiky pro zájmové, především folklórní aktivity ve vznikajících Závodních klubech a Domech osvěty. Tento záměr se na počátku padesátých let nepodařilo uskutečnit, i když už v roce 1953 vznikl ve Strážnici Krajský orchestr lidových nástrojů gottwaldovského kraje, jehož vedoucí PhDr. Vítězslav Volavý byl designovaným ředitelem plánované školy.

Tyto tendence a úspěšný rozvoj národopisných slavností ve Strážnici, setkávající se s ohlasem opravdu široké veřejnosti, vedly přece jen k počáteční formě profesionalizace péče o folklórní hnutí: v roce 1956 rozhodl tehdejší KNV v Gottwaldově zřídit ve Strážnici Krajské středisko lidového umění. Vývoj tohoto střediska od pořadatelské organizace až k dnešní výzkumné, dokumentační a odborně poradenské instituci přímo řízené ministerstvem kultury České republiky, je odrazem specifických procesů dosavadního kulturního vývoje. Historie a působení Ústavu lidové kultury ve Strážnici budou podrobně zachyceny v publikaci k padesátiletí strážnického folklórního festivalu a ke 40. výročí ÚLK. V tomto hodnocení nutno konstatovat, že od 1.1.1991, kdy se zřizovatelem ústavu stalo ministerstvo kultury ČR, byly nově formulovány úkoly organizace, jež byly oproštěny od "metodického působení" v rámci dřívější struktury osvětových institucí. Vyrostla především odborně poradenská funkce ÚLK zdůrazněním jeho výzkumné dokumentační činnosti na území celé České republiky a jeho orientace na mezinárodní spolupráci v oboru folklórních aktivit.

Podobně jako v letech 1991 a 1992 - jak ukazují zprávy o činnosti ÚLK, publikované v Národopisné revui - byly i úkoly roku 1993 a 1994 z důvodů přehlednosti tak různorodého obsahu činnosti řazeny do devíti základních okruhů: I. - výzkum a dokumentace,

II. - vzdělávací a ediční činnost, III. - péče o sbírky a výstavní činnost, IV. - národopisné muzeum v přírodě, V. - spolupráce se zahraničními institucemi a činnost v mezinárodních organizacích, VI. - pořadatelská činnost, VII. - péče o památky a údržba památkových objektů, VIII. - správa a řízení, IX. - mimořádné úkoly. Podáváný přehled realizace úkolů v letech 1993-1994 však je jen prostým výčtem hlavních akcí a projektů a nemůže zachytit neobyčejnou aktivitu pracovníků ÚLK a cennou pomoc dobrovolných pracovníků.

I. Výzkum a dokumentace

1. Nejobsáhlejším a nejvýznamnějším výzkumně dokumentačním projektem ÚLK je od roku 1992 video-dokumentace lidových tanců České republiky. Pro každý z deseti stanovených regionů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku byl vytvořen autorský kolektiv, který připravil scénář pro televizní štáb a zpracoval (nebo zpracovává) textová skripta pro každý region. Dosud byly natočeny a zpracovány tyto díly projektu: I. - Západní Čechy, II. - Jižní Čechy, IV. - Střední Čechy, VII. - Slovácko, VIII. - Valašsko, IX. - Lašsko a X. - Slezsko a byla vydána tištěná skripta k dílům Valašsko a Západní Čechy. Celý projekt bude dokončen v roce 1995 v rámci aktivit k oslavám 100. výročí Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895. V rámci tohoto projektu byla natočena videokazeta Slovácký verbuňk, k níž byl vydán i sborník textů.
2. V souvislosti s přípravou oslav 100. výročí zmíněné Národopisné výstavy byla zahájena práce na Slovníku folklorismu. V roce 1993 ve spolupráci s katedrou etnologie na Masarykově universitě v Brně byla uskutečněna dotazníková akce a v roce 1994 se začal utvářet autorský kolektiv Slovníku. Byla zpracována první konkrétní hesla a i přes různá zpoždění a odchody odborných pracovníků lze předpokládat, že Slovník folklorismu bude v roce 1995 dokončen.

3. Archivní a knihovnická práce vytvářejí zázemí pro odborně poradenskou a vzdělávací činnost ÚLK. Stejně jako v předcházejících letech i v roce 1993 a 1994 pokračovala textová i obrazová dokumentace nejvýznamnějších regionálních folklórních festivalů, o nichž jsou pravidelně publikovány zprávy v Národopisné revui. V letech 1993 a 1994 výrazně pokročilo budování počítačové databáze ústavu. Na počítačích jsou zpracovávány výzkumně dokumentační údaje včetně rozsáhlé knihovny a dalších částí studijního archivu, který byl letos obohacen o vybrané části hudebního archivu Českého rozhlasu v Brně. Cenná je i relativně rozsáhlá mezinárodní výměna publikací s téměř osmdesáti zahraničními institucemi.
4. Součástí vědeckovýzkumných aktivit ÚLK je účast na vědeckých konferencích, jež mají vztah k poslání ÚLK. V roce 1993 se zúčastnil mezinárodní konference o ochraně tradičních řemesel a lidového umění v Dolnej Krupej dr. J. Jančář referátem Dokumentace lidové výroby a možnosti jejího rozvoje v České republice. Navrhl zde vydávání mezinárodního časopisu Folk Art at Craft News, jehož 1. číslo vyšlo v roce 1994 v Bratislavě. V roce 1994 se zúčastnil referátem Současnost a péče o kulturní dědictví mezinárodní vědecké konference v Nitře a přednesl i referát na konferenci o vývoji péče o folklór v roce 1994 v Rožnově pod Radhoštěm. Konference v Rožnově pod Radhoštěm se aktivně zúčastnili mgr. J. M. Krist a prof. Z. Jelínková.

II. Vzdělávací a ediční činnost

1. V letech 1993 a 1994 se ÚLK podílel ve spolupráci s Hanáckým folklórním sdružením v Prostějově a Valašským folklórním sdružením ve Vsetíně na pořádání regionálních seminářů o práci s folklórem. Semináře byly zaměřeny jednak na přípravu audiovizuálního projektu Lidové tance v ČR, jednak na principy choreografie vybraných tanců.
2. Hlavním edičním úkolem ÚLK je vydávání čtvrtletníku Národopisná revue. V roce 1993 vyšla čísla 3 a 4 za rok 1992 a dvojčíslí 1-2/93. V roce 1994 vyšla

další dvojčíslí: 3-4/93, 1-2/94 a 3-4/94. Tím byl vyrovnán časový skluz a v roce 1995 budou jednotlivá čísla opět vycházet čtvrtletně. Národopisná revue je jediným populárně vědným národopisným časopisem v ČR, přinášejícím nejen cenné studie zejména pro studium soudobého folklorismu a mnohé podněty pro soudobý rozvoj folklórních aktivit, ale i bohatý přehled o národopisném dění v České republice i blízkém zahraničí.

3. Ediční činnost ÚLK zahrnuje také vydávání bibliografických příloh Národopisné revue, katalogů k výstavám a příležitostných tisků souvisejících s hlavními úkoly ústavu. V roce 1993 vyšel 5. svazek bibliografické přílohy NR (bibliografie prof. O. Sirovátky) a roku 1994 6. svazek (bibliografie prof. V. Frolce). Dále byl vydán průvodce skansenem (J. Jančář: Muzeum v přírodě, Strážnice 1993), reprezentativní katalog k expozici Nástroje lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a katalog k výstavě Lidová výšivka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Pro II. světový kongres cimbalistů vydal ÚLK publikaci Musica per salterio a dále publikaci Žalující píseň autorů D. Holého a Ct. Nečase, zachycující písně a vyprávění o utrpení Romů za druhé světové války. U příležitosti MFF 1994 vydal ÚLK spisek Několik rad začínajícím muzikám autorů P. Šafaříka a J. Hory.
4. V rámci aktivit k oslavám 100. výročí Národopisné výstavy československé 1895 v Praze a 50. ročníku strážnického Mezinárodního folklórního festivalu vydal ÚLK s podporou MK ČR tzv. Guberniální sbírku lidových písní z Moravy z roku 1819. Ve spolupráci se Státní knihovnou a Muzejní společností v Brně zahájil zpracovávání bibliografie pod názvem Lidová kultura na Moravě. K vydání připravuje také rozsáhlou publikaci o padesáti ročních strážnického folklórního festivalu.

III. Péče o sbírky

1. V průběhu let 1991-1994 byly vybudovány nové moderní depozitáře muzejních sbírek, zaměřených jednak na hmotnou lidovou kulturu v rámci budování

národopisného muzea v přírodě, jednak na lidové hudební nástroje pro expozici Nástroje lidové hudby v České republice, která byla slavnostně otevřena v roce 1993 a jejíž sbírkové zázemí se nadále rozšiřuje. Ve spolupráci s počítačovým střediskem Moravského zemského muzea bylo zahájeno v ÚLK počítačové zpracování evidence sbírek.

2. Na dobré úrovni je konzervace a rekonzervace sbírkových předmětů zejména díky dobré práci konzervačních dílen vedených V. Mynářem. Díky jeho aktivitě a odbornému přístupu je péče o sbírky ÚLK vzorná. Sbírkový fond ÚLK tvoří 25.112 sbírkových předmětů.

IV. Muzeum v přírodě

1. Muzeem vesnice jihovýchodní Moravy je nazváno strážnické národopisné muzeum v přírodě, otevřené veřejnosti od roku 1981. Má 75 objektů lidového stavitelství, které jsou v současné době jen udržovány, neboť pro další rozvoj nejsou finanční prostředky. Z větších oprav byla provedena výměna doškové krytiny za břidlicovou v objektu H/13 z Horňácka a nadále je prováděna pravidelná údržba. Podařilo se udržet nejen dobrý stav objektů, ale i obklopující přírodu: zejména ukázkový vinohrad, travnaté porosty, ovocné stromy a komunikace. Ve skansenu se uskutečnilo také několik pořadů s ukázkami lidové rukodělné výroby.
2. V období návštěvnické sezóny pracovalo v Muzeu v přírodě celkem 22 průvodců, střídajících se podle dohodnutých směn. Byla pro ně nejenom uspořádána potřebná instruktáž, ale v roce 1994 byly i nově zpracovány průvodcovské texty. Celková návštěvnost v letech 1993 a 1994 byla v průměru 20.000 osob. Největší návštěvnost se soustřeďovala do měsíců červen, červenec a srpen.

V. Spolupráce se zahraničím

1. V roce 1993 se stala česká národní sekce CIOFF, ustavená při ÚLK ve Strážnici, řádným členem Conseil International des Organisations de Festivals de Folklore et d'Arts Traditionnels. Na Generální

konferenci CIOFF v Dublinu byla delegována PhDr. M. Pavlicová. V roce 1994 se uskutečnila jubilejní 25. generální konference CIOFF v Malajsii, již se zúčastnil z pověření MK ČR PhDr. Josef Jančář jako prezident české národní sekce CIOFF a PhDr. Martina Pavlicová jako delegát české národní sekce. Na obou konferencích byly navázány konkrétní kontakty se sekcemi středoevropského sektoru CIOFF a dohodnuto, že jubilejní 50. ročník MFF Strážnice bude zároveň festivalem středoevropského sektoru této nevládní organizace UNESCO. ÚLK, zastoupený PhDr. A. Mlýnkovou, je také členem nově zřízené české sekce I.O.V.

2. ÚLK ve Strážnici pokládá za důležitou i spolupráci se Slovenskem. Podílí se zejména na přípravě mezinárodního časopisu pro lidovou výrobu Folk Art et Craft News, vydávaný ÚLUV Bratislava, dr. J. Jančář je členem redakční rady časopisu Slovenský národopis a ÚLK nadále spolupracuje se Slovenským národním muzeem v Martině.

VI. Pořadatelská činnost

1. Hlavním pořadatelským úkolem ÚLK je realizace Mezinárodního folklórního festivalu. Ročníky 1993 a 1994 byly připraveny na dobré úrovni. V roce 1993 se festivalu zúčastnilo celkem 42 souborů, z toho 9 zahraničních, v roce 1994 pak 58 souborů, z toho 4 zahraniční. V roce 1993 navštívilo festival 10.600 návštěvníků, v roce 1994 přesáhl jejich počet 11.000 osob. V letech 1993 a 1994 ÚLK využil v programu festivalu výrazněji celý areál Muzea v přírodě pořady Jarmark múz.
2. V rámci přípravy expozice Nástroje lidové hudby v České republice se pod vedením doc. dr. Ludvíka Kunze uskutečnil II. světový kongres cimbalistů Musica per salterio, k němuž ÚLK vydal sborník a podílel se na celkové organizaci. Kongres probíhal v Brně, ve Strážnici a v Uh. Hradišti. Ve spolupráci s Moravským zemským muzeem uspořádal ÚLK v Brně tzv. folklórní koncerty a v letech 1993 a 1994 uspořádal několik folklórních akcí v Muzeu v přírodě.

Pohled na zámek. Foto P. Titz, 1994.

Interiér zámecké knihovny. Foto P. Titz, 1994.

VII. Péče o památky a údržbu objektů

1. Rozsáhlý areál Ústavu lidové kultury zahrnuje kromě amfiteátrů a technických objektů i památkově chráněný zámek, zámecký park a další památkové objekty, jejichž údržba na sebe váže většinu provozních prostředků rozpočtu. V roce 1994 spravoval ÚLK celkem 106 stavebních objektů a 45 ha pozemků tvořících dva areály. Areál památkově chráněného parku má rozlohu 28 ha a nachází se v něm 6 památkových a 26 ostatních objektů. Areál Muzea v přírodě má rozlohu 17 ha a nachází se v něm 1 velký památkový objekt a 73 objektů lidového stavitelství a ostatních staveb. Stavebně technický stav dvou třetin objektů je dobrý nebo vyhovující, u jedné třetiny je nevyhovující nebo havarijní (gotická Černá brána, severní a západní křídla zámku, barokní most na hlavní cestě parku). V roce 1993 byla zahájena oprava nejstaršího objektu - gotické Černé brány v rámci záchranné akce po zřícení části zdiva. V roce 1994 byla provedena izolace proti zatékání a opravena zřícená část. V rámci památkové údržby byla provedena řada drobných prací v interiéru zámku. Na základě revize elektroinstalací byly zahájeny rozsáhlé práce na odstraňování závad a práce na vnitřních opravách omítek včetně ličení. V rámci této údržby byly v roce 1994 upraveny prostory pro útvar výzkumu a dokumentace (pracovny, archiv, knihovna).
2. V letech 1993 a 1994 pokračovala generální oprava amfiteátru Bludník v rozsahu téměř 8 mil. Kč. Vzhledem k omezenému ročnímu přídeľu investičních prostředků byly do konce roku 1994 realizovány práce za 6,560.000 Kč. Meziroční nárůst nákladů s prodlužováním termínů pro nedostatek finančních prostředků zatím prodražil generální opravu o 1,900.000 Kč. Je zřejmé, že GO amfiteátru Bludník nebude dokončena k jubilejnímu 50. ročníku Strážnice v roce 1995.
3. Pro památkově chráněný areál zámeckého parku byl vypracován projekt obnovy, avšak jeho realizace je závislá na finančních prostředcích. Pracovníci ÚLK zabezpečují běžnou údržbu vlastními silami a dodá-

vatelsky drobné opravy objektů v parku, avšak oprava zámku, jehož některé části jsou ve zcela havarijním stavu a hrozí zřícením, závisí na mimořádném přidělení finančních prostředků.

4. V letech 1993 a 1994 se podařilo uskutečnit řadu drobných, ale důležitých oprav interiéru zámku. Většina bakelitových dveřních klik byla opět nahrazena mosaznými, v zeleném salonku byla postavena vzácná kachlová kamna a položeny parkety a nejnáročnější práce byly provedeny v historické knihovně. Byly zde nejenom opraveny a vyličeny stěny, ale opravena byla i první část historického nábytku za téměř 300.000 Kč.

VIII. Správa a řízení

Na základě nové Zřizovací listiny ze dne 30.5.1994 byl vypracován nový organizační řád s přehlednější strukturou řízení. Podle tohoto organizačního řádu tvoří ÚLK čtyři útvary, jejichž vedoucí spolu s ředitelem, jímž je od roku 1990 PhDr. Josef Jančář, CSc., představují vedení ústavu přímo řízeného ministerstvem kultury ČR - odborem regionální a národnostní kultury.

1. Útvar ředitele vedle úkolů sekretariátu ředitele zajišťuje personální agendu, správu objektu zámku, stavebně technickou činnost ústavu a technicko-organizační záležitosti MFF. Vedoucí útvaru je Marie Čadílková.
2. Útvar dokumentace a vzdělávání zabezpečuje komplexně odbornou činnost ústavu, zejména výzkum a dokumentaci folklórních aktivit v České republice, spravuje odbornou knihovnu a archiv, zabezpečuje publikační činnost, zejména vydávání Národopisné revue, pořádá výstavy, zabezpečuje odborně organizační přípravu MFF a odborný provoz expozic a výstav. Vedoucí útvaru je PhDr. Anna Mlýnková.
3. Ekonomický útvar zabezpečuje všechny odborně ekonomické a účetní práce, zejména zajišťuje mzdové účetnictví, provádí rozborů a sestavuje statistické výkazy, zajišťuje evidenci majetku ÚLK, odpovídá za pokladní operace a sleduje hospodárnost vyna-

kládaných prostředků, zajišťuje distribuci prodáváných tisků a finanční služby při pořadatelských akcích ÚLK. Vedoucí útvaru je Eva Koudelová.

4. Útvar správy areálu a sbírek - spravuje areál památkově chráněného parku a Muzea v přírodě, zajišťuje běžnou údržbu, pečuje o zeleň, sady a vinici a o svěřený strojový park. Zabezpečuje technický provoz pořadatelských akcí ÚLK, zejména MFF, zabezpečuje komplexně správu sbírek, zejména jejich konzervaci, ukládání a režim depozitářů. Vedoucím útvaru je Vít Mynář.

Důležitou pomocí pro odborné řízení a organizaci jsou poradní sbory ředitele a to Rada ředitele, již

tvoří představitelé národopisu a folklórních aktivit ČR, Redakční rada a Programová rada Mezinárodního folklórního festivalu garantující, autorskou a režisérskou úroveň festivalu. Předsedou Programové rady MFF je od roku 1991 PhDr. Karel Pavlišťík. CSc.

Tato stručná informace o Ústavu lidové kultury navazuje na předchozí výroční zprávy uveřejňované v tomto časopise od roku 1991, a jejím cílem je informovat veřejnost i spolupracovníky o hlavních úkolech ÚLK a zároveň inspirovat rozvoj spolupráce mezi ústavem a nejširší odbornou a laickou veřejností.

Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici. Foto J. Jančář, 1994.

PÍSEŇ JAKO ŽIVÝ ÚTVAR

K zápisům melodie a hudecká hry strážnické písně Vladimíra Ůlehy (2)

Jan Trojan

V závěru naší studie v Národopisné revui ('93, 3-4) jsme se octli na prahu vertikální problematiky zápisů strážnické písně Vladimíra Ůlehy. Na písni *Či to pachole* (Živá píseň, N 25/1) jsme si ukázali, jak může být jednoglasý záznam melodie lidové písně na jihovýchodní Moravě víceznačný. Podle zápisu samotné melodie bychom mohli usuzovat na tóninu g moll, avšak předznamenání nám prozrazuje, že v taktech 1, 11 vládne základní tónina G dur, jak to dotvrdí hudecká hra.

Vladimír Ůleha uvádí vícekrát v Živé písni údaj o tom, že mu určitou melodii zpívali a hráli strážnickí hudci. Pojmu hudci je v Ůlehově podání třeba rozumět tak, že měl na mysli místní kapelu, vycházející z hudecké tradice. V současné době existuje ve Strážnici několik kapel, které jsou nositeli starých hudeckých tradic. Bylo by vzrušivé sledovat, do jaké míry nastal od Ůlehových časů posun ve vytváření doprovodu k písním; to je však téma na zvláštní, zevrubnější práci.

V sledování zápisů hudeckých písní z pera V. Ůlehy se nejprve zastavíme u jednoglasých záznamů. *Kdo se řídí zásadami harmonizace lidových hudců, může dosti spolehlivě naznačit skutečnou lidovou harmonii nápěvu.* S touto tezí Jiřího Vysloužila, vyslovenou v bohužel netištěné základní práci o moravské lidové písni, vřele souhlasíme a pokusíme se u jednoglasých záznamů V. Ůlehy ji ověřovat. ¹⁾ V tom smyslu pro nás mají svůj půvab i nápěvy zdánlivě neproblematické, bez akcidentních znamének.

Nápěv písně *Zítra sa vydávat mám* hráli a zpívali hudci V. Ůlehoři ve Strážnici roku 1912. Píseň mírného pohybu v rámci durového hexachordu (c² - a²) prozrazuje novější ráz zakončením na třetím stupni i zdůrazněním subdominanty v taktech 4, 11. Jak asi hráli hudci Ůlehoři tuto píseň? Třebas takto?
C/C/C//F/ CD/G// C/C/d/C// F/C/F/G/C.

250 a (7336 a) Strážnice. Sb. Ů. Hráli a zpívali hudci 1912. Zapsal poprvé od Maryny Mýákové 1907. Toto je znění hudců

Zí - tra sa vy - dá - vat mám, ze - le - nej
suk - ně ne mám, po - pros áu - haj mú ma - miš -
ku, nech mi kú - plí na suk - niš - ku.

U písně *Tam na horách, na dolách* se setkáme s otázkou notace nápěvu lidové písně na Moravě, kde přežívání archaických a modálních prvků vnáší do této sféry častou víceznačnost výkladů melodií. V podstatě lze říci, že existuje dvojitý pohled na zachycení nápěvu, *sběratelský*, genetický, jednoglasý, vycházející z dávných tradic, a novější, *hudecký*, směřující k harmonickému výkladu písně. Ůleha zapsal nápěv v dorském modu podle závěrečné fráze, v duchu Sušilově. Za hlavní tóninu však považujeme výchozí G dur, tóninu s jedním křížkem, který by měl být předepsán. Píseň začíná na tónice, ve druhém taktu archaický obrat lomené kvintové tritóniky navozuje spoj druhé dominanty a dominanty. V závěrečném trojtakti se octne melodie na mollové dominantě. Vybavme si nápěv známé písně *Kebych byla jahodú*, která se od naší písně liší hlavní tóninou v moll, jinak končí stejně na mollové dominantě. ²⁾ Hudecký doprovod naší písně: G/AD/G /a/aD// G/AD/g/A/d.

198 (T 269 a) *Tam na horách, na dolách* Strážnice. Sb. Ů. Hráli a zpívali hudci v létě 1912

Tam na do-lách, na do-lách, při stráž - nic - kém zám - ku,
pa-se šo-haj ko-niš - ky vsa-mém ma - jo - rai - ku.

Větší harmonické zvlnění přinášejí nápěvy, v nichž sledujeme kolísavost nebo proměnlivost jednoho nebo

více stupňů v rámci dur nebo moll. Píseň *Sobotěnky* s *nedělí* zapsal Úlehla podle hudecká hry ve Strážnici roku 1912 v předznamenání bez posuvek, které uvádí přímo v notovém textu. Jak nyní chápat tento neutrální zápis? Považovat po sušilovsku za hlavní tóninu závěrečné g moll nepřipadá v úvahu. Hlavní tóninou je pro nás D dur s kolísajícím 6. a 7. stupněm. Píseň začíná na tónice, ve druhém taktu je snížený 6. stupeň v podobě melodického zabarvení, nápěv skončí na moll subdominantě. $\underline{D}/\underline{D}/\underline{D}/\underline{AD}// \underline{d}/\underline{A}/\underline{G}/\underline{c}/\underline{Dg}$.

181/1 (T 242)

Trvá 15"

Strážnice. Sb. Ú. hráli hudeci v létě 1912

Zvláštním dojmem působí nápev písně *Gdo to tluče*, který slyšel Úlehla v roce 1912, bohatém na zápisy hudecké hry ve Strážnici, v podobě modulační přehrávky beze slov. Vedení melodie i trylky by mohly svědčit o píšťalkovém původu písně. Úlehla zapisuje tento podivuhodný kousek v G dur, tedy v základní tónině jeho zakončení. V tom případě by nápev vykazoval kolísavost třetího a sedmého stupně v durovém rámci. Avšak rozsah nápevu svědčí spíš pro základní tóninu výchozí, i když se v ní píseň udrží jen po dobu trvání prvních čtyř taktů. Podívejme se ostatně, jakými proměnami píseň prochází; z výchozího C dur do moll dominanty (g) a v závěrečné fázi do durové dominanty (G): $\underline{C}/\underline{G}/\underline{C}/\underline{G}// \underline{C}/\underline{F}/\underline{D}/\underline{g}/\underline{C}/\underline{F}// \underline{G}/\underline{D}/\underline{G}$.

62/5 Gdo to tluče

Strážnice. Sb. Ú. - Hráli strážniční hudeci jako modulační přehrávku beze slov v létě 1912

Názorný příklad na rozdíl mezi sběratelským a hudeckým pojetím zápisu nápevu poskytuje píseň *Na tej našej střeše*, kterou V. Úlehla zaznamenal od dvou hudců v srpnu 1912 ve Strážnici. Jeho zápis lze

charakterizovat jako sběratelský; koneckonců byl Úlehla především vynikající sběratel, a odtud vyrůstala jeho veškerá další hudebně folkloristická činnost. Zápis v Živé písni, N 129, čteme podle závěrečného dílu nápevu jako v a moll s kolísavým 6. stupněm, ve zvýšené podobě s dorskou sextou. Shodně zaznamenává nápev horníacké varianty písně z Velké Jan Poláček ve Slováckých písničkách IV, č. 104 (v e moll s dorským "cis").

129 (T 171)

Strážnice. Sb. Ú. - Hráli hudeci Gajda-Piščelák a Jura Pánek, srpen 1912

Trvá 18"

Podívejme se však nyní, jak cítil tóninu této písně známý cimbalista a upravovatel slovácké písně Jaromír Běhuněk. V archivu Českého rozhlasu se nacházela partitura jeho úpravy blízké varianty tohoto nápevu, z jejíhož schematického záznamu je zřejmé, že Běhuněk chápal základní tóninu písně jako totožnou s tóninou výchozí, a tedy jako tóninu durovou (!). V tomto výkladu je vertikální složka písně zajímavější, v taktu 6 je exponována hudecká funkce M, připravená subdominantou (F, B). Píseň končí na mollové dominantě <g>. ³⁾

Podle Úlehlova sdělení zazpívali mladému nadšenému horliteli pro lidovou píseň strýčci ve Vavříkově hospodě v létě 1912 (byl to sběratelsky plodný rok!) veselou pijáckou píseň *Proč ty nám, šenkéřu, nenaléváš*. Zsvěcenému čtenáři musí být na první pohled nápev nápadný melodickoharmonickou rozmanitostí. Základní tónina g moll vykazuje hypo-

prvek (d^1 - g^1) a kolísavý 3. stupeň (způsobující nadvládu stejnojmenné G dur po hlavní césuře), 4. stupeň (zvýšená lydická kvarta), zvýšený 6. stupeň (dorskou sextu) a 7. stupeň (citlivý tón). Takto melodicky profilovaná melodie naznačuje jako většina hudeckých písní vertikální výklad: $g/c/cA^7/D//g/c/CA^7/D//G/D/G/D//D/D/AD^7/G$.

159 (T 17) Strážnice. Sb. Ů. Zpívali strýčci ve Vavřikově hospodě, léto 1912

Trvá 20"

Proš ty nám, žen-ké - řu, ne-na-lá - váš
Pů-jdem fa-ža-lo-vat na kan-ce - láš,
na kan-ce - lár mo-zi pá - ry,
bu-deš mět, žen-kó - řu, o-plé - tá - ní.

Na zakončení jednohlasých zápisů hudeckých písní, jak se s nimi setkáváme v Živé písní, uvedme melodii zajímavou příslušností ke dvěma geneticky rozdílným tóninám. Píseň *Letěl sokol a letěl* má prvé čtyři takty v a moll (s hypoprvkem), od taktu 4 nastupuje tónina c moll, jež počínaje taktem 8 přechází do její mollové dominanty (g) a dotýká se v taktu 10 její durové paralely (B). Zvláštní poměr tónin a moll - c moll vysvětlujeme hudeckým posunem úvodního modelu o neobvyklý interval, o malou tercii výš (takty 1-4 a 5-7). Vertikálně vyhlíží píseň takto : $E/d/a/a//G/f/g//g/FB/B//g/gD/Dg/g$.⁴⁾

100/2 (T 135a) Strážnice.Sb.Ů.-Zpívali a hráli strážniční hudci v srpnu 1910

Trvá 19"

Le - těl so - kol a le - těl, le - těl
so - kol a le - těl, až do o - blak vy - le - těl,
až do o - blak vy - le - těl.

Jestliže již jednohlasé zápisy hudeckých písní naznačovaly melodickým vedením vertikální výklad nápěvu, zaznamenáváme v částečně nebo úplně dvojhlasých zápisech zřetelné nápovědi k harmonickému pojetí písně. Známost baladu *Jede forman dolinú* uvádí Úlehla podle poslechu dvojice nám už známých hudců J. Pánka a G. Piščeláka r. 1912 ve Strážnici. Zápis je v mixolydické tónině se sníženou sextou (es) a s malou septimou (f) v závěrečné kadenci. Tato septima se objeví v taktu 6 jako základní tón hudecké kadence M^1 . Vzrušivé je kolísání tercie *hes-h* v taktech 7-8. Všimněte si ještě citlivého tónu k funkci M^1 v taktu 5, noty e^1 . Ve vertikálním pravděpodobném znění hudců zaráží starobylá kadence v předposledním taktu s přirozenou septimou: $G/G/Gc/G/CC^7/F//g/G/Gd/G$.⁵⁾

84/2a (T 117 a) Strážnice.Sb.Ů.-Hráli a zpívali Jura Pánek a 64 letý strážniční kumpo 1914r. po poslechu

Je - do for-man do - li - nú, ej, je - do for-man
do - li - nú a za ním zhoj-ník bo - či - nú.

Dvojhlasý záznam - i když úplný, jako to můžeme vidět v další písní - nemusí vždy určovat bezpečně harmonické dění v písní. Známost píseň *Letěl, letěl roj* hráli na večírku 13. 9. 1912 strážniční hudci s Frantou Úprkou. Nevíme, zaznamenal-li Úlehla jejich hru jen schematicky nebo je to zápis primáše a tercáše. Kdybychom měli brát absenci akcidentů v zápisu jako výraz tóniny dorské na d , budeme mít jisté potíže ve výkladu harmonické stránky nápěvu právě pro záznam dvojhlasé hry, což vlastně relativizuje to, co jsme řekli při předchozí písní a dvojhlasých zápisech. Sporný se nám jeví tón h^1 na prvních dvou notách (v altu) stejně jako základní tón d^1 ve dvojhlasé kadenci taktu čtvrtého, a totéž platí o posledním taktu, hlavním závěru. Není nakonec Úlehlaův zápis tohoto variantu spíš záznamem hudecké improvizace? Srovnáme si tento strohý zápis hudeckého dvojhlasu s variantem písně, který zapsal Hynek Bím r. 1904 v Hroznové Lhotě. Nemůžeme se analogicky s písní *Na tej našej střese* domnívat, že hlavní tóninou nápěvu *Letěl, letěl*

roj je výchozí D dur a že píseň končí stejně jako ona na mollové dominantě (a)? ⁶⁾

1ad 09 (Tříd 196)
Trvá 60"

Kněžub? Franta Úprka se strážnickými hudci
na večírku 19.9. 1913

Le - těl lo - těl roj
nad mej mí - lej dvor, sé - del
na o - kén - ko, za - řu - kal na škél - ko
stroj sa, mí - lá, stroj, stroj sa, mí - lá, stroj.

Letěl, letěl roj

Milostné 106, 1 d

Letěl, letěl roj
d, E7, A, E7, A

Dříve než přikročíme k ukázkám vícehlasých zápisů Vladimíra Ůlehly, zastavme se ještě u jednohlasého záznamu písně *Co sem sa k vám nachodil* (danaj). Je pro nás zajímavý nejen dvojím způsobem předznamenání tóniny, a také ovšem obsahem, ale zejména Ůlehlovým komentářem:

228/2b (T 22a) V tem strážnickém prosečí

Strážnice. Sb.Ú. Zp. dr. J. Frolka, 13.12.1939

Co sem sa k vám na-cho-dil, tma-vých no-cí na-blú - dil,
by-lo zi-ma, bla-to, ne-mr-ze-lo mha to, le-da-go-mha od-sú - dil.

"...uprostřed písně končí předvěti na slabice "dil" ve slově nablúdil o celý tón níž, než je základní tón písně. Tato malá septima přenesená dolů jako velká sekunda, stává se tak pro tuto chvíli novým zmocněným tónem písně. To je obrat v české písni naprosto

nezvyklý. Ale ve strážnické písni se s ním setkáme nezdídká a je to obrat, který Janáček nazval "moravskou modulací "... Kdo z nás by chtěl tuto modulaci harmonizovati, učinil by to asi jinak než hudci, kteří zde prostě všichni klesnou unisono o tón níž i s basou."

V. Ůlehla na tomto místě formuluje na svou dobu výstižně pojem moravské modulace, s použitím janáčkovského termínu *zmocněného tónu*, v tomto případě rozuměj *tóniky*. Připomeňme k tomu, že obrat, který Ůlehla tak názorně popisuje, není jen majetkem strážnické, ale východomoravské písně obecně, a dále, že hudeckým způsobem harmonizace dojde k paralelním kvintám a oktávám ve vedení hlasů. Ůlehluv komentář pozoruhodného nápěvu však pokračuje:

"Druhá věc je na písni snad ještě zajímavější. ...jako se ustálí melodie uprostřed nápěvu o stupeň níž, tak nezvykle na konci nápěvu nespočine na základním tónu, nýbrž skončí o sekundu výš, přičemž cit vám praví, že tato sekunda je horní kvintou od nového zmocněného tónu, kterým píseň končí." Ůlehla má za to, že nezvyklý závěr pochází z hudecké hravosti, z rozverného záměru vytahovat zpěváka do výšky, a nazývá tento obrat *hudeckou modulací*.

Nemůžeme se na tomto místě pouštět do obsáhlejší polemiky, ale Ůlehluv výklad závěru písně z hudecké praxe bychom neodvozovali. Podle našeho názoru jde o modálně založenou melodii s archaickým obratem terna zvětšené kvarty (h¹, g¹, f¹) v hlavní césuře; tón e¹ je subsemitonium k závěrečnému tónu. Hlavní závěr považujeme za frygický, a tak se také ustálil ve hře strážnické kapely. Všimněme si ještě, že Ůlehla zapisuje následující variant písně v durové tónině, kdežto předcházející znění je zapsáno modálně, jako mixolydický nápěv. Hudecké znění je zapsáno modálně, jako mixolydický nápěv. Hudecká znění variantu 228/2c: D/D/D/DG/ C/d/d/g/a/d/g/a/d/E.⁷⁾

228/ 2c (T 23c) V tem strážnickém prosečí Strážnice. Sb.Ú. Zpívala Maryška Procházková 2.2.1932

Trvá 15"

Co sem sa k vám na-cho-dil, tma-vých no-cí na-blú - dil,
by-lo zi-ma, bla-to, ne-mr-ze-lo mha to, le-da-go-mha od-sú - dil.

A ještě jeden jednohlasý zápis strážnické melodie z Úlehlova pera je pro naše téma zajímavý. V létě 1912 zazpíval sběratelovi František Šrámek-Čapatý tesknou píseň o děvčatech, kterým vzali na vojnu chlapce. *Smělý pohyb harmonie v otevřených oktávách přesvědčuje mne nejednou o své starobylosti. Táhne jím Turek, jeho stín.* Poetický výklad melodie, jímž Úlehla obdařil tento nevšední nápěv, upomene na poznatek Josefa Huttera o lidové písni s volnými dominantami; dáme mu rozhodně přednost před "harmonizací" této písně podle středověkých modů. Všimněme si ještě, že Úlehla tentokrát zapisuje melodii s hlavní tóninou na začátku. Jak by hráli hudeci tento nápěv? S "mixolydickým" závěrem? $\underline{C}/C/C/\underline{B}/B/g//f/f$ hes/As,Es,f⁷ ?⁸⁾

311b (7a) Strážnice. Sb. Ú. - Hudec po připomení zahrál, ale nezpíval. Létu 1912
Trvá 10"

Ach, ma-mi-čko, mam-ko, sr-ce sa mi zám-klo,
gdo mi ho o-dem-kne, gdo mi ho o-dem-kne,
ne-ni do-ma Jan-ko.

Jen opravdu v několika případech zachytil Vladimír Úlehla v Živé písni harmonickou podobu písně. Známý nápěv *Zahraj mně, hudečku* opatřil skicou harmonizace strážnické kapely, jak ji slyšel v létě 1912. Melodický obrat psalmodického tema ve druhém a třetím taktu g^1 , e^1 , d^1 vyznívá samozřejmě jako vybočení z tóniky (G) do dominanty (D) prostřednictvím druhé dominanty (A⁷). Méně přesvědčivě zazní klamný závěr do 3. stupně v taktech 8-9 (A, $\underline{h}$); není to jen sběratelova úprava? Na tomto místě bychom opět očekávali dominantu připravenou druhou dominantou (A, $\underline{D}$).

15011 (r 202a) Plakaly panenky Strážnice. Sb. Ú. Zpíval Fr. Šrámek-Čapatý v létě 1912
Trvá 16"

Pla-ka-ly pa-nen-ky, za Strážnickú brá-nú,
že im vza-li chlap-ců, co mě-ly ga-lá-nú.

Dostáváme se k nejzajímavější skupině písní, které zaznamenal ve Strážnici Vladimír Úlehla ve vícehlasé, harmonické podobě. Prvá z nich, *Ach, mamičko, mamko*, jejíž melodický obrys zachytil na stejném místě kolem r. 1850 František Sušil, je u Úlehly notována rytmicky bohatěji, sice jednohlasně, ale s harmonickým výkladem. Sběratel upozorňuje na několik tónin, jež se vyskytují v této melodii a které hudeci harmonisací zdůraznili. Úlehla uvádí tyto souzvučky: $a-d-f/a-c-e/a-c-e/a-d-fis/h-d-g/h-d-g/c-e-g/h-d-g/c-e-g//a-d-f/gis-cis-e/a-cis-e$. Vyjádřena akordickými značkami, jaké používáme, vyhlíží píseň v hudeckém podání takto: $d/a/a/DG//G/C/ G/C//d$, $cis/\underline{A}$. Jen ještě připomeňme, že zatímco Úlehla v tabulce rozboru písně uvádí v hlavní césuře moravskou modulaci, jde podle našeho výkladu o tzv. *mollezza dura*, přechod ze základního a moll ustáleným melodickým obratem do tóniny durové paralely (C).⁹⁾

24613 (r 222 A) Zastavte muzky Strážnice. Sb. Ú. Hráli strážnickí hudec v létě 1912
Moje klavírní skizza jejich harmonisace
Trvá 12"

Za-hraj mně, hu-deč-ku, na-ten-kú
stru-noč-ku a-já-ti za-zpí-
vím na pě-knú no-teč-ku.

Dvě písně v podání hudeců, které zachytil Vladimír Ůlehla v harmonické skice, náležejí k nejkrásnějším strážnickým melodiím. Ve sběratelsky plodném létě 1912 zaznamenal Ůlehla ve schématu na jedné osnově vertikální podobu písně *Má mamičko stará* (104/1 c). Píseň zapsal již 1908 ve Strážnici Hynek Bím s bohatě členitým nápěvem v d moll, kterou zvolil podle závěrečné kadence, s kolísáním 3. a 7. stupně (N 104/1 b). Ůlehla zapisuje v srpnu 1911 od Ježovy stařenky (Možnarky) variant s týmiž kolísavými stupni, v G dur. Není tu jasné, zda zápis v Živé písni 104/1 a je původní nebo upravený později. Kloníme se spíše k upravené verzi, vzhledem ke kvintole a septolám, ale hlavně proto, že při úpravě se zapomnělo na odrážky na sníženém sedmém stupni v taktech 8, 9 a 12, které dodávají nápěvu v G dur modální charakteristiku.

104/1 a (r 1912) Strážnice. Sb. Ů. Zpívala Ježova stařenka, stará Možnarka v srpnu 1911

Má ma-mi-čko sta-rá, já sa bo-jím v no-cí,
pod na-še o-ken-ko cho-dí-va-jú chlap-ci,
o-ni na mňa klop-ka-jú, po-ko-ja ně ne-da-jú.

Naši domněnku se zdá potvrzovat skutečnost, že oba další varianty Ůlehlových zápisů této písně, první z r. 1912 a druhý z r. 1942, nemají předznamenání. Znění *Ach, mamulka moja* lze považovat za mixolydické, s kolísavými stupni třetím a šestým (*hes-h, es-ø*).

104/2 (r 1942) *Má mamičko stará* Strážnice. Sb. Ů. Zp. Jan Machálek-Rakusan 11. 1. 1943

Ach, ma-mul-ka mo-ja, le-ká-vám sa v no-cí,
pod na-ším o-ken-ke sta-vá-va-jú chlap-ci,
o-ni na mňa vo-la-jú, po-ko-ja mně ne-da-jú.

Skicu hry strážnických hudeců "na poslech" z léta 1912 se schématem harmonie na jediném řádku, bez předznamenání, doplníme pro náš výklad jedním křížkem, takže bude v G dur stejně jako variant 104/1 a. Nyní se můžeme obdivovat melodickoharmonické kráse nápěvu a vzhledem k jeho jedinečné členitosti tak budeme činit krok za krokem. První dvoutaktí spočívá na tónice (G), v následujícím trojtaktí směřuje nápěv na subdominantu (G, C). Říkáme tomu *archaické zdůraznění čtvrtého stupně* a pokládáme tuto svislou kadenci za projev starobylosti melodie. Dvoutaktí 6-7 přináší první překvapení nebo až úžas, pokud bychom vycházeli z hlediska klasické harmonie. V taktu 6 zazní kvintakord na sníženém 7. stupni ze základní tóniny G dur, čili na mixolydické septimě, a pojí se v následujícím taktu s kvintakordem na sníženém 3. stupni. Tento i v hudecké hře zcela mimořádný spoj vykládáme jako sled mixolydické funkce M¹ (F) a mixolydické funkce M³ (B). Funkce M¹ je odvozena od tóniky, funkce M³ od subdominanty. Dvoutaktí 8-9 je vyplněno charakteristickým melodickoharmonickým obratem, tak zvanou *mollezza dura*, který známe z řady nápěvů v základní mollové stupnici jako postup melodie po stupních 3., 2., 1. a VII. přirozený stupeň (v a moll: c², h¹ a¹, g¹), vedoucí k vybočení z původního moll do durové paralely (C dur). V našem případě je obrat *mollezza dura* uskutečněn na tónice moll stejnojmenné ze základního G dur, tedy v g moll, avšak nesměřuje - jak bychom očekávali - do durové paralely (B), ale setrvává v g moll. Jde tedy o tzv. *mollezza dura nepravou*. Skutečně můžeme sledovat, že v trojtaktí 10-12 se utvrzuje tónina g moll a zůstává vládkyní nápěvu až do jeho konce. Takt 13 spočívá na mollové subdominantě (c), takt 14 je dominantní (D) a závěrečné dva takty se uklidní na tónice moll stejnojmenné ze základního G dur (g). Zaznamenejme ještě hudecké finesy v melodických tónech, ve třetím taktu sextový průtah e² na dominantě, v taktu 8 moll stejnojmennou tóniku vyslovenou až na poslední čtvrtovou notu po volně nastupujícím průtažném c², v jedenáctém taktu těžce naléhající hes¹ na moll subdominantu a předjímku d² v šestnáctinové hodnotě, ve třináctém taktu půvabný spád z volně průtažného f² na subdominantu c² a konečně v následujícím taktu

volně průtažného *hes*¹ nad krácejícím dominantním basem *d*¹, *e*¹, *fis*¹ v protipohybu, což je jedna ze specialit strážnických hudců. Vyjádřeno akordickými značkami: *G/G/G/C//F/B/g/c/f//g/c/g/c/ D/g/g/*. A ještě si všimněme nevšedního metrického členění tohoto mnohostranně jedinečného nápěvu, po taktech 2+3, 2+2, 3+4 (!) takty.¹⁰⁾

104/1c *Má mamičko stará* Strážnice, Sb.Ú. - Strážnickí hudci v létě 1912 - moje skizza jejich hry „na poslech“
Trvá 22"

Víceznačnost záznamů, jak jsme ji mohli sledovat u předešlé písně, se ještě stupňuje v Úlehlových zápisech danaje *Na petrovských dolinách* (122/1a, 122/1b, 122/1c, 122/1d, 122/2, 122/3), obsaženého v Živé písni v šesti variantech, z let 1905 až 1939. Také tentokrát jsme na rozpacích, můžeme-li považovat zápisy za původní nebo s odstupem upravené. Pomineme-li totiž poslední zápis, který pochází od sousedky Ježovy stařenky Možnarky z r. 1911, a v němž se v hypojském nápevném rámci kříží pozoruhodným způsobem stupnice C a a (122/3), má pětice zbylých nápěvů společné kolísavé stupně třetí a šestý (*h-hes*, *e-es*). A přece jsou čtyři nápěvy zapsány bez předznamenání, jako G mixolydická, a jediný s předznamenáním G dur. A zase je podivné, že v G dur je zaznamenán nápěv, který slyšel Úlehla na píšťalku na lukách, zatímco další nápěv, zaznamenaný podle hry hudců na dožinkách ve Starém Městě na poslech v září 1905, je notován v G mixolydické. Měl snad Úlehla k záznamu v G mix- ten důvod, že takto zapsané schema vicehlasu na jediné osnově je notograficky jednodušší, neboť není třeba připojovat odrážky ke sníženém 7. stupni (*f*)? Obě varianty, 122/1b a 122/1c mají zcela shodnou stupnici; začínající tvrdě (G) a končí

měkce (g) - ale opět pozor!, v předposledním taktu zápisu hudecké verze není *hes*, ale *h*: znamená to snad, že hudci po měkkém nástupu závěrečné fáze nápěvu v taktu 13 (g moll) zahráli skutečně tvrdý závěr G, tedy ve spoji s pikardskou tercií (*hes* ve 14. taktu, *h* v 15. a 16. taktu)? Vyjádřeno akordickými značkami: *G/G/C/C/a/G/G//G/c/F/B//g/D/G/G*. Poznamenejme ještě, že akord a (sextakord na druhém stupni ze základního G dur) nedovedeme vysvětlit z hudecké hry; alespoň podle ligatury na *g*¹ z předcházejícího taktu by měla zůstat harmonie "ležet" na subdominantě.

122/1b Strážnice, Sb.Ú. - Píšťalka na lukách - reminiscence na zář 1905
Skizza z roku 1912
Trvá 36"
Na pet-rov-ských do-lí-nách...

122/1c *Na petrovských dolinách* Strážnice, Sb.Ú. - Hráli hudci na dožinkách ve Starém městě pomalu na poslech v září 1905
Skizza asi z roku 1907
Trvá 20"

Na potvrzení našeho výkladu tohoto opravdu jedinečného nápěvu strážnického danaje můžeme uvést úpravu Vladimíra Úlehly, která se nacházela v archivu Čs. rozhlasu Brno a byla určena Brněnskému rozhlasovému orchestru lidových nástrojů. Na tomto nápěvu, který ve shodě s variantem 122/1d je založen na hexachordu s kolísavým 3. stupněm, je možno názorně sledovat, jak na harmonickém vyznění písně se podílejí kromě tónů obsažených v nápěvu, tedy "zjevných", také tóny "latentní", skryté, kterým říkáme *hudecké*. V našem případě je zjevným tónem *es*²,

o němž se hned dozvíme, že zapříčiní nástup hudecká funkce M^3 ; latentními tóny jsou as^1 a hes^1 , které budou součástí hudecká funkce M^1 . Dojde tu tedy ke kumulaci dvou funkcí, ale to ještě není všechno. Jdeme však ve výkladu vertikály naší písně takt po taktu. Nápěv lze rozčlenit metricky na 2+2+3+3 takty. Hned prvé dvoutaktí není bez zajímavosti, tónika 1. taktu (C) se ve druhém obrací na subdominantu (F). Druhé dvoutaktí je vyplněno modálním spojením 2. a 1. stupně (d, C). Jak tomu ve většině moravských nápěvů bývá, po tomto harmonicky setrvačném úseku čtyř taktů se v následujících taktích hladina harmonie náhle rozvlní. Takty 6-7 jsou vrcholem vertikálního dění písně, neboť jsou vyplněny zcela ojedinělým kadenčním sledem: po subdominantě (F) následuje dominantní septakord na sníženém 7. stupni (B^7), při čemž jsou oba akordy ve vzájemném vztahu harmonické přičnosti (a^2-as^1); dominantní septakord sám je v hudecké harmonii vyložitelný jako hudecká funkce M^1 ; ve tvaru septakordu je proto, že vyústí do kvintakordu na sníženém 3. stupni (Es), což je hudecká funkce M^3 . Obě hudecké funkce za sebou jsou zcela mimořádný případ v hudecké hře; navíc před hudeckou funkcí M^1 stojí subdominant namísto toniky, jde tedy o funkci *připravenou kvintakordem* (v roli dominanty). Budeme tedy charakterizovat takty 5-7 jako ojedinělý spoj hudecké funkce M^1 a M^2 , přičemž hudecká funkce M^1 je připravena subdominantou. Pod vlivem hudecké funkce M^3 skončí nápěv v moll stejnojmenné tónině ze základního C dur, tedy v c moll.

Na petrovských dolinách [danaj] VI. Úlehla, BRÖLN, Čs. rozhlas Brno, N 101

Ze sběratelsky překypujícího léta 1912 pochází i nejúžasnější harmonická skica Vladimíra Úlehly ze Strážnice. Nápěv *Nebudem veselá* lze geneticky vyložit jako příslušející k tónině mixolydické se sníženou sextou (g, a, h, c, d, es, f), s níž jsme se již seznámili v první části našeho příspěvku (NR '93, č. 3-4, s. 87 ad.). Takto také notuje Úlehla variant písně, nápěv 133/2 a. Souhlasíme-li v jednohlasém znění s tímto způsobem zápisu, ve variantu 133/2b, který Úlehla zapsal v srpnu 1912 podle zpěvu a hry strážnických hudců, bychom očekávali předznamenání G dur, jeden křížek. Úlehla nazývá zápis *svou klavírní vzpomínkou*, bez uvedení data tohoto zápisu. Máme za to, že klavírní znění písně vzniklo značně později a to nejen vzhledem k zachycení dvojsmyku, který u předchozích zápisů není tak precizní, s ligaturami a přízvuky, ale zejména vzhledem k jedinečnosti obsahu zápisu. Píseň se člení metricky na 2+3, 2-3 takty.

Prvé dvoutaktí je spoj tóniky (G) a druhého stupně (a), modálního rázu. Následující trojtaktí je vyplněno mollovou subdominantou (c), po níž následuje subdominant durová (C), a to je ve vyspělé hudecké praxi na Slovácku charakteristický spoj. Tato subdominant však hraje roli mimotonální dominanty, připravující hudeckou funkci M^1 (F). Ještě připomeňme, že mezi druhým taktém dvoutaktí a prvním taktém trojtaktí je vztah chromatické terciové příbuznosti (a, c); není tolik nápadný, jako kdyby šlo o sled dvou durových kvintakordů a navíc se uskutečňuje v harmonicky slabším místě, na předělu taktů. Octli jsme se v hlavní césuře, podtržené harmonicky hudeckou funkcí M^1 , k tomu ještě zajímavěji uvedenou dvěma akordy, subdominantami mollovou a durovou. Po hlavní césuře se zopakuje ještě jednou funkce M^1 , a to ve zdůrazněné podobě, s nápěvem vyšvihnutším se o oktávu výš! A to ještě nestačí, dojde k největšímu harmonickému překvapení: funkce M^1 je spojena s další hudeckou funkcí, M^4 , zcela výjimečnou v hudecké harmonice, ale tady pravidelně nastupující po funkci M^1 , od níž ji lze teoreticky odvodit (F, Es). Zbývá již závěrečné trojtaktí, neméně pozoruhodné než předchozí metrické jednotky. Mohli bychom vést jistou analogii v tom, jak hudecká funkce M^1 v hlavní césuře byla navozena dvěma subdominantami, mollovou a

durovou. V závěrečném trojtaktí je tónika (G) uvozena dvěma dominantami, také mollovou (d) a durovou (D). Rekapitulace harmonického průběhu písně *Nebudem veselá* je vskutku unikátní: doslova v každém taktu se mění harmonie! Máme co činit s fantazií upravovatele nebo máme před sebou zápis kapely? Analýzou harmonického vybavení písně jsme si ukázali, že každý spoj lze vyložit z vyspělé hudecké praxe strážnických muzikantů. V této podobě tedy představuje Ůlehlův zápis jeden z vrcholů hudecké hry na Slovácku z doby největšího rozkvětu lidové harmoniky.

133/2b (T 1991) *Nebudem veselá* Strážnice, Sb. Ů. Hrál a zpívali strážnickí hudci v srpnu 1913. Moje klavírní vzpomínka.

Náleží-li právě komentovaná píseň harmonickým vybavením do sféry strážnické hudecké hry, závěrečná ukázka v našem příspěvku, harmonizace písně *Při strážnickej bráně*, vykazuje novější vlivy, zejména novouherské. Nápěv vojenské písně prozrazuje ovzduší signálem vojenské trubky na začátku (podobně jako ve známé *Ej, vy páni, vy*) a je pro harmonický rozbor zajímavý jako bezakcidentní, jehož harmonie se realizuje pomocí latentních tónů, zvýšených i snížených. Melodie je durová, novější ráz prozrazuje subdominanta na vrcholu nápěvu v taktu 10. Blyštící se harmonický háv tvoří alterované akordy v rámci jediné tóniny C dur. Metricky se člení nápěv na 3+4+2+3+4 takty. Úvodní trojtaktí má prvé dva takty na tónickém kvintakordu (C), ve třetím taktu se melodie zvedne do výše, podporovaná mimotonálními dominantním septakordem ke druhému stupni (A⁷). Ten však není rozveden, jak bychom očekávali, ale vplyne

do mollové subdominanty s přidanou sextou (F⁶). Tento akord je součástí následujícího čtyřtaktí, přejde do septakordu na druhé dominantě (D⁷), rozvedeného pravidelně, do dominanty (G). Octli jsme se na prvním předělu. Dále následují dvě dvoutaktí opět harmonicky rozčeřená a to podobně klamavým způsobem, jak jsme tohoto byli až dosud svědky. Jestliže bychom mohli očekávat v taktech 8-9 tónický kvintakord, slyšíme v prvním taktu tóniku, ve druhém mimotonální dominantu ke druhému stupni (A), tentokrát ve tvaru kvintakordu. Ale ani tentokrát není rozvedena do kvintakordu druhého stupně (d), ale do *obratu septakordu*, c, d, f (takt 10), ležícího tu namísto subdominanty. To už jsme zase v následujícím trojtaktí (10-12); ve dvou dalších taktech slyšíme nám už známou subdominantu mollovou s přidanou sextou (F⁶). Vemlouvavá harmonie je zakončena čtyřtaktím se zahuštěním vertikálního proudu čtyřmi za sebou následujícími čtvrtěmi (tak 13-14): tónika ve tvaru sextakordu (C), mimotonální dominantou ke druhému stupni ve tvaru tercckvartakordu (A⁷) a tónikou. V akordických značkách: C/C/A⁷/F⁶/D⁷/G/C/G/A/d⁷/F⁶/F/C A⁶/D⁷/C/C.

167 a (T 226) Strážnice, Sb. Ů. Zpívali studenti na gymnasiu 1906 Trvá 40"

Při stráž - nic - kej brá - ně sto - já ko - ně vra -
ně, vy - se - da - jú chlap - ci, vy - se - da -
jú chlape, vy - se - da - jú na ně.

167 b Strážnice Sb. Ů. Hrál hudci na večírku v létě 1912 - skizza harmonizace k předešlému nápěvu

Jak daleko jsme se octli v poslední ukázce Úlehlových zápisů! Avšak i tato ukázka náleží do vývoje hudecká hry ve Strážnici.

Sledovali jsme ve skupině ukázek zápisy Vladimíra Úlehly, pořízené ve Strážnici tak říkajíc přímo v nejvlastnějším prostředí lidové hudby. Máme za to, že Ulehla dospěl do tohoto prostředí šťastnou shodou okolností právě v době, kdy hudecká tradice dosáhla svého vrcholu. Pokusili jsme se naznačit některé hlavní rysy hudecké harmoniky, jak vyplývají z Úlehlových schematických, avšak přece jen výmluvných zápisů. Na omezeném prostoru těchto řádků nebylo možné se pouštět do historických exkurzí ani detailních rozborů. Domníváme se však, že zasvěcenému čtenáři se i takto bude jevit strážnická vícehlasá harmonická hra jako svěbytný fenomén, který stojí za pozornost. Nemůžeme ani podrobně řešit otázku, nakolik Ulehla ve svých harmonických skicách, někdy i časově odlehklých vzpomínkách, vycházel přísně z tradice a kde popustil uzdu své fantazii. Pouhým srovnáním jednotlivých záznamů se nám leccos ujasní. V Úlehlových zápisech najdeme právě tak zcela jednoduché doprovody, např. *Zahraj mně, hudečku*, jako nejsložitější harmonické ukázky, např. *Nebudem veselá*. Setkáme se tu s lidovou tradicí, a to ve většině zápisů, ale jsme svědky i silných vlivů novějších, jako v poslední ukázce *Při strážnickéj bráně*.

V době vzniku této studie se dostal autorovi do rukou komplet úprav Vladimíra Úlehly, souvisejících se souborem lidových písní a tanců, který založil a spolu se svou chotí Marynou Úlehlovou-Hradilovou vedl. I když tyto úpravy, které je třeba přepsat ze zvukových snímků, nepřinášejí v podstatě k tomu, co bylo napsáno na předešlých stránkách, mnoho nového, přece dokreslují profil velkého folkloristy jako sběratele a upravovatele písní v duchu hudecké tradice. Kromě toho ještě existuje skupina úprav, které autor těchto řádků získal před lety, kdy byly uloženy v archivu čs. rozhlasu v Brně. Bude-li k tomu někdy příležitost, může se objevit analytická studie na toto téma na stránkách Národopisné revue.

POZNÁMKY:

1. Jiří Vysloužil: *Lidová píseň na Moravě a ve Slezsku*. Brno 1957. Strojopis I, II, III, 811 stran, 400 notačních záznamů písní, komentáře. O důležitosti jednohlasého záznamu na s. 152, pozn. 223.
2. Podobně jako v prvé části naší studie, odkazujeme i tady čtenáře na autorovu práci *Moravská lidová píseň*, Praha 1980, s četnými příklady hudeckých doprovodů. Píseň *Kebych byla jahodů* (Slovácké písníčky 1, č. 102, z Horňácka) se tu nachází v úpravě Emanuela Kuksy pro Brněnský rozhlasový orchestr lidových nástrojů na s. 109.
3. *Moravská lidová píseň*, s. 185, schematický záznam Běhunkovy úpravy.
4. V. Ulehla uvádí píseň *Letěl sokol a letěl* v Živé písní v několika variantách: 100/1a, 100/1b, 100/1c, 100/1d, a konečně naše znění 100/2. Toto znění se liší ode všech ostatních, "obvyklejších", pohybujících se ve sféře jediného modu.
5. Shodný melodický obrys v rámci mixolydické stupnice se sníženou sextou a s kadencí mixolydické septimy najdeme v zápisu písně u Sušila č. 228 (Jede forman dolínů).
6. Bímův zápis písně *Letěl, letěl roj* v antologii Moravské písně milostné, Leoš Janáček a Pavel Váša, Praha 1928-1936, 108, 1d. Schematický záznam doprovodu: Moravská lidová píseň, s. 164.
7. Píseň *Co sem sa k vám nachodil* uvádí V. Ulehla v Živé písní v těchto variantách: 228/1, 228/2a, 228/2b, 228/2c. Nejzajímavější nápadně je nápěv 228/1 V tem strážnickém proseči, hexatónika s vymechaným 6. stupněm, zvýšeným 4. a sníženým 7. stupněm, blízká tzv. podhalské tonalitě. V písní si všimněme v hlavní césuře tema se zvětšenou kvartou fis1, d1, c1 a v takttech 6-9 zdůrazněné zvětšené kvarty gis 1.
8. Josef Hutter: Melodický princip stupnicových řad. Praha 1929, s. 121 ad.
9. Komentář k písní *Ach, mamičko, mamko* s tabulkou tónin viz Živá píseň, s. 286-287.
10. Zasvěcenějším zájemcům doporučujeme srovnat tento hudecký výklad s možnou variantou, publikovanou v Moravské lidové písní na s. 183 s komentářem. Lze totiž považovat Úlehlovův zápis bez předznamenání za výraz tóniny C dur. V tom případě začne píseň na dominantě (G), a teprve v takttech 4-5 se octne na tónickém kvintakordu (C). Následuje 6. takt se subdominantou (F), spojenou v dalším taktu s hudeckou funkcí M1 (B). Dvoutakti 8-9 je spoj moll-dominanty, tóniky a subdominanty, obrat mollezza dura, následující trojtakti patří mollové dominantě, mollové tónice (c) a pravděpodobně moll-dominantě (v zápisu jsou prázdné kvinty). Závěrečné čtyři takty uvede moll-tónika, jež vplyne hladce do moll-dominanty, utvrzené druhou dominantou (c,D,g,g). Tento výklad má výhodu v zjednodušené notaci, bez posuvky na snížené septimě, avšak nevýhodu labilnosti tóniky, která však není na Moravě neznámou záležitostí.

TROCHU KACÍŘSKÉ POZNÁMKY O NÁRODOPISNÉ VEDE

Vladislav Stanovský

Národopis je věda. Nežídka sice zpochybňovaná. Zejména některými přírodovědci, kteří ovšem zpochybňují takzvané duchovní vědy vůbec. Jiní naopak zdůrazňují, že "neexistuje přehrada mezi přírodními vědami" a "duchovními vědami", kterou proklamovala tradiční filozofie. Lidské procesy, a to jak individuí tak skupin, jsou přece přírodními procesy," dokazuje R. Carnap.¹

Za předmět národopisu se zpravidla považuje lidová kultura, což je ovšem oblast přesně nedefinovaná a obtížně definovatelná.²

Ve své teoretické části je každá věda v podstatě uspořádáním. G. G. Simpson, významný americký teoretik taxonomie, říká: "Vědci snášejí nejistotu a nezdar, protože jim nic jiného nezbývá. Zato neuspořádanost je jediná věc, kterou tolerovat nemohou a nesmějí... V určitých případech si lze položit otázku, jestli vypracovaný typ řádu představuje skutečně objektivní vlastnost jevů, anebo jen umělou konstrukci vědce. V živočišné taxonomii se tato otázka klade neustále." ³¹ Simpson jako teoretik živočišné taxonomie uspořádává ovšem jevy přírodní, tedy vzniklé nezávisle na člověku. Ne tak národopisec, který uspořádává jevy lidské. Proto je v národopisu podezření, že jde o umělou konstrukci vědce, daleko větší, důvodnější, pravděpodobnější. Nicméně i k vědním oborům, jako je estetika nebo literární věda, tedy k vědám výrazně společenským, duchovním, přistupujeme většinou stejně jako k vědám přírodním. Namátkou můžeme citovat třeba J. Mukařovského, a to úvodní větu z jeho studie z roku 1940 Strukturalismus v estetice a ve vědě o literatuře: "Vědecká práce má za úkol vyhledávání, popis a třídění materiálu, s kterým daná věda pracuje; nejabstraktnější cíl vědeckého bádání jsou obecné zákony, kterými se dění ve zkoumané oblasti řídí."⁴

Tolik se sluší předeslat těmto poznámkám.

Ale vraťme se k národopisu.

Zpravidla se národopis dělí na etnografii a folkloristiku, tedy na zkoumání hmotné kultury a kultury

duchovní. Dalo by se říci, že etnografie a folkloristika jsou vědní obory zkoumající hlavní národopisné skupiny taxonů. Svědčí o tom například i fakt, že náš akademický ústav zabývající se národopisem nese název Ústav pro etnografii a folkloristiku. Ovšem příliš často se pochybuje o tom, že toto pojetí národopisu umožňuje odrážet skutečnou povahu jevů, které mají být vyděleny a specificky studovány. Že umožňuje stanovit příslušné skupiny taxonů.

Mezi etnografií a folkloristikou nelze vést přesnou hranici. Řada oblastí lidové kultury může, dokonce musí být zkoumána jak etnografií tak folkloristikou. Například lidové pověrečné antropomorfované představy jistých přírodních úkazů, vodníci, divoženky, horští duchové a podobní jsou předmětem etnografie, ale pověrečnými pověstmi o hashrmanech, o divoženkách, o Rýbrcoulovi a o Krakonošovi se zabývá folkloristika. Nebo lidové obřady, například masopustní zvyky, zkoumá etnografie (kolední obchůzky masopustních maškar); jakmile se však tyto obyčeje rozvinou do produkcí divadelních či tanečních, stávají se předmětem folkloristického zkoumání. U masopustních obyčejů, našich i cizích, to můžeme pozorovat velmi zřetelně. Stojí za to se zastavit u příkladu velmi zajímavého a názorného:

P. Bogatyryov ve své knize o českém a slovenském lidovém divadle otiskl masopustní hru Saličku z Nebovid na Kolínsku.⁵ Pochází z minulého století. Provozovala ji čtyři děvčata, která hrála i mužské role. Starého sedláka, mladou selku, frejčířského rytíře a služku Saličku. Fabuli měla ta hra prajednoduchou. Sedlák odjede do Bohdanče na trh. selka si honem pošle Saličku pro frejře a když se s ním miluje, vrátí se znenadání sedlák, najde ustrašeného frejře pod lavicí a ten mu neočekávaně setne hlavu. Ostatně hra je dobře známá z inscenace E. F. Buriana. Je to populární látka. Umělou hru s totožnou látkou máme doloženu dokonce v tisku z počátku 17. století. Jmenuje se Polapená nevěra a jen v závěru se obě hry liší. V Polapené nevěře milenec uteče a oklamaný

manžel končí mravoučným monologem. Bogatyryjv prokázal závislost Saličky na Polapené nevěře ve tabuli. Ovšem funkce Saličky je odlišná, což Bogatyryjvovi uniklo. Salička je totiž především závislá na nějakém archaickém masopustním, tedy vegetativním, jarním obřadu založeném na kultu typu Dia Georgia, známého víc v křesťanské podobě kappadockého rytíře Georgia, vítěze nad saní-zimou a osvoboditele spanilé dívky-jara, nebo v pohádkové podobě princovské. Tento obřad má různé podoby. Místo saně-zimy bývá mnohde zabíjen stařec-zima. Na Slovensku topívali Dědka, v Čechách Bakusa, na Valašsku Ignáca, Mařáka, Kačáka, ve Slezsku Mařocha, Smrducha a upalovali Umrlice, Starého žida nebo Jidáše, na Šluknovsku popravoval kat Divého, ve Slovinsku topívali Tatmana, v Rusku pochovávali Metverca, v poitvinské danze z 12. století zahánějí děvčata starého žárilvice, Vieilarta, Jelose, který jim chce uloupit královničku, Reginu Avrilozu, kdysi ve starém Římě utloukali Mamuria. O tomto kultu pojednává slavné dílo Frazerovo,⁶⁾ který k němu shromáždil rituální paralely z celého světa. Salička tam uvedena není. Jedině na základě této závislosti si lze vysvětlit, proč se Salička provozovala právě jenom o masopustě - tedy v době, kdy je třeba skoncovat s vládou zimy, proč jej provozovala jenom děvčata - jde o ženskou podobu obřadu, stařec-zima je zabit a mladá žena-jaro je osvobozena, proč v ní vystupuje frejř v podobě rytíře - ten tu zbyl ze starší podoby georgijské, proč rytíř náhle jakoby vypadne z ustrašené role a zabije starce - smysl obřadu tu překrývá smysl dramatu.

Křížení obřadu s neobřadním textem shledáváme i v jiných skladbách tohoto typu. Stojí za to připomenout skladbu ruskou spjatou se stejným kultem. Je to hra o Mavruchovi, kterou zaznamenal N. J. Ončukov v pečorské vsi Nižmozero. Zde byl zimní obřad pochovávaní Metverca kontaminován s francouzskou písní Malborough s'en va-t-en guerre velmi oblíbenou na počátku minulého století v Petěrburgu.⁷⁾ Zdá se, že tyto obřady se vyznačují nápadnou schopností křížit se nejrozličnějším způsobem s jinými skladbami, často velmi odlehklými. Avšak nechci tuto afinitu vysvětlovat a rozebírat.⁸⁾ Ostatně většina národopisných jevů je takto složitá.

V roce 1967 vydal ruský folklorista V. J. Gusev knihu o estetice folklóru, která vyšla v roce 1978 i česky.⁹⁾ Ta se zevrubně zabývá jak různými charakteristikami folklóru, tak různým klasifikováním folklórních skladeb. Gusev se v této souvislosti dovolává také amerického slovníku folklóru, mytologie a legend,¹⁰⁾ v němž jsou uvedeny definice od více než dvaceti národopisců z celého světa, a marně se pokouší z toho všeho vyvodit nějaký systém, podle kterého by bylo možno národopisný materiál uspořádat. Materiál se takovému uspořádávání vzpírá. Klasifikace je totiž i zjednodušování a čím složitější jsou fakta, která chceme uspořádat, tím více zkresluje, až nakonec ztrácí smysl.¹¹⁾ To se samozřejmě netýká jenom národopisu. A zase Simpsonovo tvrzení, že věda a neuspořádanost se vylučují, není přijímáno všeobecně. Dokonce ani ve fyzice, a to je nepochybně věda nejvědeckější. Fyzika druhé polovice našeho století - tím, že stále víc uznává pravděpodobnostní pojetí vesmíru - připouští neuspořádanost, nahodilost nejen jako matematický nástroj fyziky, ale i jako součást její výstavby. Zejména N. Wiener, zakladatel kybernetiky, vyzdvihuje význam entropie, kterou v souladu s názory amerického matematika a fyzika druhé polovice minulého století J. W. Gibbse považuje za vzrůstající se stárnutím vesmíru. "Se vzrůstem entropie se projevuje ve vesmíru a ve všech jeho uzavřených systémech přirozená tendence k zhoršování a ztrátě odlišností. V Gibbsově vesmíru je uspořádanost něčím nejméně pravděpodobným a neuspořádanost něčím nejpravděpodobnějším. Avšak zatímco vesmír jako celek - existuje-li ovšem vesmír jako celek - projevuje sklon k zániku, existují jisté lokální enklávy, jejichž vývojová tendence, jak se zdá, je protichůdná vývojovým tendencím celého vesmíru, a v nichž se projevuje omezená a dočasná tendence k růstu organizovanosti."¹²⁾

Nové objevy už dlouho působí ve fyzice a vůbec ve vědě povážlivé těžkosti. Tak se ukázalo už ve dvacátých letech, že některé nové fyzikální jevy nelze vysvětlit v rámci klasické fyziky. Vznikla tedy vlnová mechanika - dnes se užívá termínu kvantová mechanika - která operuje s tak povážlivými pojmy, jako jsou Heisenbergovy relace neurčitosti či Bohrovů

princip komplementarity, podle nichž jevy v mikrosvětě nelze popsat s takovou úplností jako v klasické mechanice. Jakoby mikrosvět a makrosvět se řídil poněkud jinými zákony. W. Heisenberg dokonce tvrdil: "Pojem komplementarity, který zavedl do interpretace kvantové teorie Bohr, povzbudil fyziky, aby používali klasické pojmy, které by vedly k protirečením, kdyby se použily současně. Tak mluvíme o drahách elektronů, o hmotných vlnách, o hustotě náboje, o energii impulsu atd., ale přitom si ustavičně uvědomujeme, že tyto pojmy lze použít jen ve velmi omezeném rozsahu... Toto používání jazyka nás určitým způsobem celkem uspokojuje, protože nám připomíná podobné používání jazyka v obyčejném životě nebo poezii." ¹³⁾

To znamená, že fyzika - a moderní věda vůbec - čím usilovněji a úspěšněji dospívá k novým poznatkům. tím obtížněji a nezdárněji tyto nové poznatky uvádí do souladu s poznatky dřívějšími a s přejatými teoriemi. Newtonův pevně organizovaný vesmír je ovšem v souladu se Simpsonovou taxonomií, ale není v souladu s kvantovou mechanikou a s Heisenbergovými relacemi neurčitosti. A jestliže národopisci usilují značně neúspěšně o vědeckou taxonomii simpsonovskou, usilují vlastně o cosi, co už moderní věda zpochybnila. Linné byl ovšem vědec předminulého století a Mendělejev minulého.

A k tomu se hodí ještě jeden citát, už poslední podle amerického fyzika německého původu, H. Reichenbacha, jímž můžeme naše kacířské poznámky o národopisné vědě uzavřít: "Ztratil se ideál univerza, jehož běh sledují přísné zákony, obraz předem určeného vesmíru, který se natahuje jako samostatné věčné hodiny. Ztratil se ideál vědce, který zná absolutní pravdu. Přírodní procesy probíhají spíš jako převrácení kostek než jako obíhání hvězd. Jsou kontrolovatelné zákony pravděpodobnosti a ne kauzality a vědec spíš připomíná hráče než proroka. Umí vám sdělit jenom svoje nejlepší postuláty - nikdy doopravdy neví, zda budou pravdivé. Přece je však lepším hráčem než muž za zeleným herním stolem, protože jeho statistické metody jsou lepší. A jeho cíl je vyšší - cíl předpovědět, jak se budou převalovat kostky vesmíru. Když se ho někdo zeptá, z jakého titulu dělá své předpovědi, nemůže odpovědět, že je to z nevy-

vatitelného poznání budoucnosti. Může se jenom co nejlíp sázet. Ale může dokázat, že jsou to nejlepší sázky, a když se takto sází, že dělá to nejlepší, co může dělat. A když dělá člověk to nejlepší, co dovede, co jiného můžeme od něho chtít." ¹⁴⁾

POZNÁMKY:

1. R. Carnap: *Problémy jazyka vědy*, Praha 1968, s. 7. Protože tato stať jistým způsobem rozvádí jednu myšlenku z ankety Slova na semeno, Národopisná revue 4; citát z Carnapa opakuji.
2. *Československá vlastivěda, III. Lidová kultura*, Praha 1968, s. 15.
3. G. G. Simpson: *Principles of Animals Taxonomy*. New York 1961, s. 5.
4. J. Mukařovský: *Kapitoly z české poetiky I,2*, Praha 1948, s. 13.
5. P. Bogatyřov: *Ludové divadlo české a slovenské*. Bratislava 1973, s. 176nn.
6. J. G. Frazer: *Zlatá ratolest*. Praha 1977, s. 276nn.
7. N. J. Ončukov: *Severnyje narodnyje dramy*. St. Peterburg 1911, s. 134nn.
8. O jiných souvislostech těchto skladeb jsem kdysi psal ve studii *Na střile*. Praha 1968, s. 21 nn.
9. V. J. Gusev: *Estetika folklóru*. Praha 1978.
10. *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend I*. New York 1949, s. 398/I - 403/II.
11. Tím ovšem nemyslím katalogy folklórní prózy. S. Thompson: A. Aarne - Verzeichnis der Märchentypen. Helsinki 1910; A. Aarne - S. Thompson: *The Folktale of the Folktale*, Helsinki 1928; slovenský překlad: *Typy ľudových rozprávok*. Praha 1960 (rotaprint); A. Aarne - S. Thompson: (Helsinki 1961). Tyto soupisy byly doplňovány svazky soupisů skladeb některých národů. Český soupis vypracoval V. Tille (*Soupis českých pohádek I*, Praha 1929, II./I. Praha 1934, II./II., Praha 1937), nikoli však podle systému Aarneho. Tento typ katalogů je ovšem popisný, záměrně opomíjí vztahy jednotlivých látek. Jsou proto účelnější a Gusev na ně zahlíží s jistým despektem.
12. N. Wiener: *Kybernetika a společnost*. Praha 1963, s. 29.
13. W. Heisenberg: *Fyzika a filozofie. Antologia z diel filozofov*. Logický empirizmus a filozofia prírodných vied. Bratislava 1969, s. 429n.
14. H. Reichenbach: *Vznik vědecké filozofie*. Tamtéž, s. 518n.

Etnografie či etnologie bývala v minulosti (a stalo se to módou i dnes) často napadána nebo zpochybňována pro svou údajnou "neschopnost" překročit práh vědy popisné, systematizující, která často zůstává na úrovni dokumentaristiky.

Toto nařčení se stává jakýmsi tichým traumatem, které současná národopisná věda hledající nové obzory svých bádání prožívá nyní naléhavěji než kdy jindy. Jaká mohou být tedy reálná východiska pro vědu, která chce nalézt sama sebe, aby přesvědčivěji čelila těmto zatvrzelým míněním o národopisu? Jistě je třeba ohlížet se po nových metodách, které k nám např. ve jménu sociální antropologie přicházejí zvenčí, tím se však ještě nestaneme exaktnějšími. Bereme-li na zřetel, že etnografie se zabývá zkoumáním společnosti, víme, že každé pozorování jeví si vyžaduje jejich popis a teprve pak interpretaci. Ta je již prvním stupněm k exaktnosti neboť vede k formulování hypotéz i obecnějších zákonů, vysledovaných a potvrzovaných opakovanými výzkumy.

Velmi výstižné vyjádření snahy o exaktnost, která by měla být vlastní všem badatelům, najdeme v práci etnografa, biologa a filozofa profesora Vladimíra Úlehly: "Kdo nikdy nezkusil podívat se přes zed', nic neuvidí; jen se nesmí pokus sám považovati již za poznání." ¹⁾ Nevzdáváme se tedy možnosti nahlédnout "přes zed'" a pouštět se do formulací odvážných domněnek, neboť jak dále shrnuje Úlehla: "Pro vědu je každá domněnka, která může být pozorováním přezkoušena nebo potvrzena, lepší než domněnka žádná." ²⁾

Práce Cl. Léviho-Strausse je právě jednou z těch, která překračuje práh popisnosti a v okamžiku vyslovení hypotéz (s nimiž nemusí každý souhlasit), se stává jistě vědou vpravdě objevnou.

Dagmar Štěpánková

POZNÁMKY:

1. Úlehla, V.: Zamyšlení nad životem. Úvod do theoretické biologie, 3 Praha 1947. s. 126.

2. Tamtéž, s. 125

Těchto myšlenek v práci VI. Úlehly si všiml a ve své stati "Lidová píseň jako živý útvar" nedávno uveřejnil i Dušan Holý. In Úlehla, I.: Vladimír Úlehla, Brno 1994, s. 83-84.

Takřka po třiadvaceti letech se dostává na naše knižní pulty další z prací významného francouzského sociálního antropologa Clauda Léviho-Strausse, kterou roku 1994 vydalo slovenské nakladatelství Archa. Pouze dva tituly byly doposud našim čtenářům přeloženy: *Smutné tropy* (Praha, 1966) - cestopisné dílo, které nás zavádí mezi brazilské indiánské kmeny, žijící v pralesích, a *Myšlení přírodních národů* (Praha, 1971), nebereme-li v úvahu inaugurační řeč Léviho-Strausse u příležitosti převzetí katedry sociální antropologie v Paříži roku 1960, otištěnou Josefem Wolfem (*Sociální a kulturní antropologie*, Praha 1971). *Mýtus a význam* je sešitek o pětapadesáti stránkách, který vznikl sepsáním rozhovorů mezi CL. Lévi-Strausem a Carole Orr Jeromovou vysílaných v prosinci roku 1977 rozhlasovou stanicí CMC v rámci cyklu "Myšlenky".

Jde o pět přednášek, v nichž CL. Lévi-Strauss interpretuje některé z poznatků získaných několikaletým studiem mýtů, které postupně vydal ve čtyřsvazkovém díle "*Mythologiques*" (Paříž, Plon 1964-1971).

Jednotlivé kapitoly se věnují mýtům z různých pohledů. První staví do konfrontace mýtu a vědu. Zde se Lévi-Strauss snaží naznačit, že mýtické myšlení je stejně logické jako myšlení vědecké, je jen nevědomé, neprojevuje se totiž v pojmech, nýbrž v obrazech. Teprve v odluce od myšlení mýtického (během století 17. - 18. - Bacon, Descart, Newton), kdy panoval názor, že věda může existovat jen tehdy, pokud se obrátí zády ke Světu smyslu, vidí autor možnost vzniku moderního vědeckého myšlení.

V úvodní kapitole se též Lévi-Strauss vyznává ze svého vztahu ke strukturalismu, který jej přitahoval a ovlivňoval již od mládí. Tento postup vědeckého bádání chápe jako nekonečné hledání různých invariantů nebo invariantních prvků mezi vnějšími odliš-

nostmi. Metoda strukturalismu se ukázala být validní také při rozborů mýtů a umožnila badateli porovnávat jejich jednotlivé varianty a odhalit tak, co se skrývá za zdánlivým nepořádkem mýtických příběhů. V další kapitole Lévi-Strauss naznačuje, jak při rozboru mýtů postupoval. Zde předkládá názorný rozbor dvou mýtů s odlišným obsahem, aby pak nakonec našel jejich vzájemnou logickou spojitost. Kapitola nese příznačný název: *Zaječí pysky a dvojčata - rozpúlení mýtu*. Autor svým postupem přesvědčuje, že za vším na první pohled chaotickým a nelogickým se skrývá pevný řád, který musí badatel s trpělivostí hledat. Právě tato touha po odhalování skrytého a následné vnášení pořádku věci je mu životním krédem a hnacím motorem.

V kapitole nazvané *Primitivní myšlení a civilizovaný rozum* dochází autor k závěru, že navzdory kulturním rozdílům mezi vícerymi částmi lidstva je lidský rozum jen jeden a tentýž, proto má tedy i stejné schopnosti. Záleží jen na kulturních podmínkách, ve kterých se jedinec nalézá a podle nichž rozvíjí své schopnosti různým směrem. Velmi správně též autor naznačuje problém tzv. překomunikace - tj. tendence vědět v jedné části světa, co se odehrává v části druhé. Strauss zde předpovídá vyhlídku pouze konzumní společnosti, která ztrácí svoji originalitu na základě univerzální homogenizace. Je snad zbytečné podtrhovat, že tato kritická situace již nastala, o to více hekticky a s patřičnou dávkou agresivity probíhá v posledních letech i u nás. Těchto problémů jsou podle autora alespoň načas ušetřeny civilizace, které mají s okolním světem nedostatečnou komunikaci, čímž jejich kultura neztrácí punc originality a výjimečnosti pro sebe samou.

Kapitola *Když se mýtus stane historií* uvádí do dalšího problému při studiu mýtů - a to otázky: kde končí mytologie a kde začíná historie? Mytologie, kterou je možno nazvat historií bez archivů, je založena pouze na ústní tradici, ta se však sama prohlašuje za

historii. Zde autor opět předkládá porovnání dvou variant mýtů vyprávějících o historii jednoho indiánského kmene v oblasti Hazeltonu na horním toku řeky Skeeny. Dochází k poznání, že mytologie je statická (znovu a znovu se v ní kombinují stejné mýtické prvky uspořádány do uzavřeného systému) na rozdíl od historie, která je systémem otevřeným. Historie tak měla podle Strausse nahradit mytologii, je jejím pokračováním a plní stejnou funkci s tím rozdílem ovšem, že pro společnosti bez písma je cílem mytologie zabezpečit, aby budoucnost co nejvěrněji odpovídala přítomnosti a minulosti. My však požadujeme, aby se budoucnost lišila stále více od přítomnosti, přičemž část této odlišnosti bude záviset na našich politických náklonnostech.

Konečně posledním tématem je konfrontace mýtu s hudbou. Zde Lévi Strauss hledá spojitost mezi těmito dvěma fenomény a zároveň sleduje pokračování mýtického myšlení do současnosti. Nedá se říci, že mýtické myšlení zaniklo, ale během renesance a sedmnáctého století ustoupilo v západním myšlení do pozadí. V té době se začínají namísto příběhů stále vytvářených podle mytologického vzoru objevovat první romány. Zároveň dochází ke vzniku velkých hu-

debních stylů sedmnáctého až devatenáctého století. Zde autor předkládá další rozbor, tentokrát jde o Wagnerovu tetralogii "Píseň Nibelungů". Upozorňuje na skutečnost, že v symfonii stejně jako u mýtu dochází k permanentní rekonstrukci celků. Hudba totiž nově objevuje struktury, které existovaly dříve v mýtické rovině. Naopak některé mýty nebo skupiny mýtů jsou konstruované jako sonáta, symfonie, rondo, toccata či jakákoli jiná hudební forma.

Vedle podobnosti mytologie s hudbou nachází Lévi-Strauss četné paralely mezi mýtem a jazykem. Rozebírá vzájemný vztah všech tří fenoménů - tedy jazyka, hudby a mýtu - a to na základě stavebních prvků, ze kterých se jednotlivé útvary skládají (foném, slovo, věta). Při tomto srovnávání vychází z učení lingvisty Ferdinanda de Saussura.

To je tedy v kostce výběr z několika podnětných úvah, které je možné nalézt v této práci. Na začátku jsem publikaci Léviho-Strausse označila jako sešitek. To však nic nemění na faktu, že tento výběr je pro pozorného čtenáře více než jen zajímavým čtením. Zhutněné myšlenky teoretické ale i názorný popis postupu autora nakládání se zkoumaným materiálem je jistě inspirativní.

JAN ŠILPOCH (narozen 25. 7. 1957 v Berouně)

V současné době je fotografem časopisu Týden, kde začal pracovat po 12 letech praxe v Mladém světě a Reflexu. K fotografii se dostal jako amatér, od roku 1978 se věnuje reportážní fotografii. Cyklus "Fašaneke ve Velké" vznikl v letech 1983-1989.

FOTOGRAFIE, KTERÁ NELŽE

Břetislav Rychlík

"Fotografie lže a krade..." vzkřiknul Rudolfek Němec, malíř pražský, po zprávě, že Honza Steklík, malíř brněnský, jest majitelem zánovního fotografického přístroje. A již připisoval panfletistický tento výkřik na pivní tácek, adresovaný Steklíkovi do brněnského Komína. Zvláštní podoba českého folklóru kaligrafického. Tuším ještě Pavel Šrut tam v té Krušovické pivnici poblíže Staroměstského náměstí seděl s námi, Tomáš Pěkný též. Neděle byla, pivo pili jsme. O několik stolů dále zase Hrabal s Maryskem; totéž. Surrealistický veršotepec Karel Marysko, jehož verše dokázaly rozplakat švadlenku a otřást korejským katem (dle samotného Hrabala), z mastných papírů krájel na špičku ostrého nožíku plátky domácích salámů jakýchsi a snad i tlačenky. Mužové kol Hrabala pak přivírajíce oči hádali exotických koření, ingrediencí tajemných a cizokrajných, kombinací všelikých, receptur domácích. Violoncellista orchestru Národního divadla Marysko pak pisklavým hlasem vítal každý úspěšný zásah svého slavnějšího druha: "Bohoušku, ty k....., tys to zase uhádl...!" Prchavá chvilka nedělního odpoledne, dějiny literatury stekly beznadějně na dna püllitrů a žádný zloděj okamžiku nablízku, aby jej ukradl. A v prach je Marysko...

Na jedné fotografii Jana Šilpocha, Středočecha rodem i sídlem, nalévá devadesátiletý javornický "hrobár a zvonár" stařeček Martin Chrenčík, z Chrenčíků, jimž odedávna se pravi Filipé, kruté skleničky rezné pálenky. Den po svatém Štěpánu byl, venku tma, stahovací lampa s jedinou žárovkou svítila v kuchyňce domu na Kamenci. Vím to, neboť jedna z těch "štamprlí" patřila mně, ale Šilpochovi - nebudaj - také! Stařeček ani já už jsme neostřili, jak mohl ostřit ten Šilpoch, pravím si po letech. Ale on nic nepoví, on je zdrženlivý. Dodnes cítím mezi zuby vlákna nasoleného špeku a slyším legendární stařečkův výrok: "Taký inteligent zase není sem, aby sem maľ aj špárátko... ." Či ve Velké u Šáchů, na šlaháčku to bylo, vnukovi primáši přezpívala dědáček Šacha, řečený Štípavý, testament - jednu táhlou a jednu sedláckou pro každého člena rodiny. Ten střídavý doprovod huslí, chvíli hledajících harmonii

v kontrech a pak primášskou cifru v orchestraci se stařeckým hlasem. Tragické furiantství, kořeněné tradičním štipnutím a větou: "Drahé děti, nerobte ze mňa púdorys!" A Jožka Kubík "Filík", v magickém pruhu světla, bílá šňůrkovica září, oči mysticky obrácené vzhůru, jak první křesťan, kolem se už potemnívá. Ta podivnost držení huslí při primu, kdesi na hrudi místo pod bradou. Troufám si tvrdit, že hraje Stála Kačenka u Dunaja, bílé noženky umývala...

Čím to, že ten okamžik strnutí, ta sekunda, kterou fotograf zastavuje čas, mluví u některých hlasy živých i mrtvých, voní reznou, skřípe mezi zuby špekem, zebe za nehty při fašankové občůzce, zní tóny houslí? V případě Jana Šilpocha jsem si jist, že kromě jistých náležitostí, jakými je talent a pracovitost, je to u jeho folklórních motivů především proto, že nejedzí fotit folklór. Chodí pěšky, léta a trpělivě, bez nároku na zisk a slávu mezi přátele, pokorně a nevtíravě s nimi zažívá banality všednodennosti i nebetyčné vrcholy. Nelže a nekrade. Dává víc, než jsme schopni dnešním zrakem vůbec docenit. Jako každé umění.

P. S. A ostří i po ... řekneme několika štamprích.

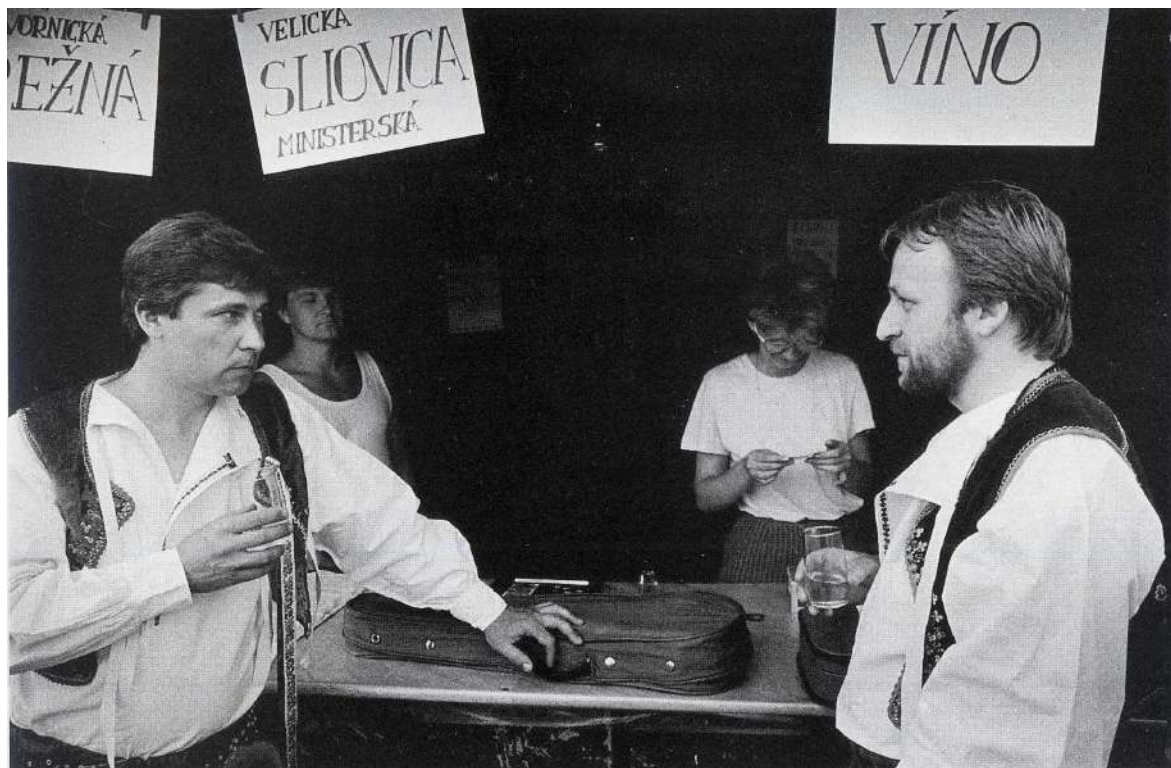

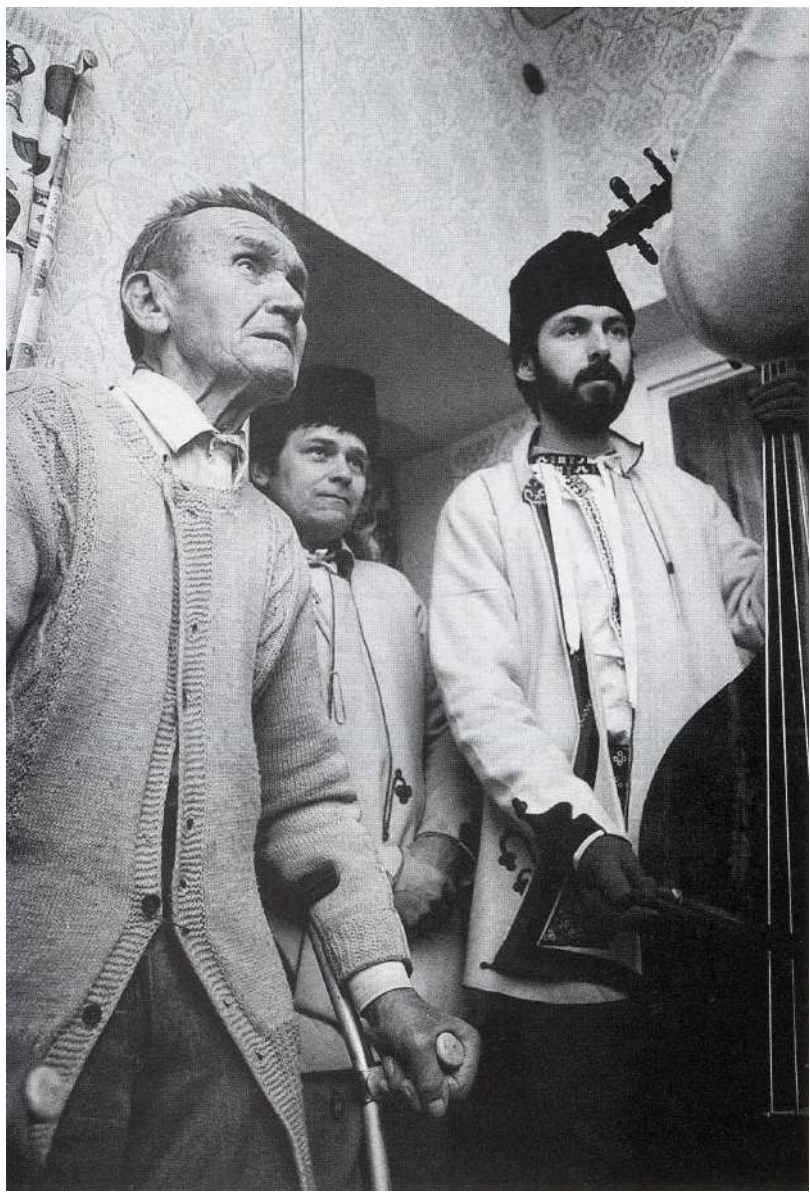

ERNÖ KUNT UMŘEL

Jméno předčasně zemřelého maďarského badatele E r n ö K u n t a (17. 4. 1948 - 5. 10. 1994) není v českých národopisných kruzích známé tak, jak by se vzhledem k osobitosti jeho nositele slušelo. Od počátku sedmdesátých let se s ním setkáváme v maďarských a brzy poté i jinojazyčných časopisech, a to v souvislosti s tematikou, které zůstal věrný po celý svůj nedlouhý život: vesnické hřbitovy. Jako znamenitý fotograf pořizoval soustavně jejich dokumentaci, jež vzbudila pozornost na samostatných výstavách ve Finsku, Rakousku aj. a tvoří doprovod jeho drobných, avšak hutných knížek o vesnických hřbitovech v krasové oblasti Aggtelek (1978), o hřbitovním lidovém umění (1983) a katalogu výstavy Pomníky pomíjivosti v Etnografickém muzeu Kittsee (1986). Pokládal se za kulturního antropologa a z pozic této multidisciplíny přistupoval také k předmětu svých zájmů. Jeho první práce o vesnických hřbitovech byla pokusem o jejich semiotickou

analýzu. Tímto směrem se ubírala i jeho další vědecká činnost. Stal se zakladatelem a vedoucím oddělení kulturní a vizuální antropologie univerzity v Miškovci a vyvinul velké úsilí o rozvoj metodologie vyhodnocování obrazových dokladů. Vzorně zorganizoval 3. mezinárodní zasedání Kommission für Bildforschung/SIEF v Miškovci v roce 1988 a postaral se o vydání sborníku referátů, z nichž ten jeho je věnován kódování a dekódování portrétní fotografie z rolnického prostředí. Ač se zabýval samými kořeny funerálních obřadů a obyčejů a problematikou eschatologie v celé řiši, směřovalo jeho badatelské úsilí v posledních letech života především ke konstituování fotoantropologie, v níž vycházel zejména z maďarských dokladů z první poloviny našeho století. *Poslední proměna* (1987) a *V zrcadle smrti* (1991) jsou názvy jeho knih o obrazu smrti, který ho po celý tvůrčí život iritoval a tak krutě brzy se mu stal osudem.

Richard Jeřábek

Folklorní sdružení České republiky bylo založeno v květnu 1990 v Pardubicích zástupci národopisných souborů. Zájmové, dobrovolné seskupení folklórních kolektivů spolupracujících na bázi spolkové činnosti vzniklo s prvotním cílem, předpokladem a potřebou: sami o svých zájmech jednat, rozhodovat a mnohé také samostatně nebo ve spolupráci s jinými realizovat. Činnost Folklorního sdružení České republiky se od počátku rozvíjí ve čtyřech základních programových okruzích:

- 1) vzdělávací činnost,
- 2) programová činnost,
- 3) ediční činnost,
- 4) domácí a zahraniční činnost.

V současné době Folklorní sdružení České republiky sdružuje 322 folklórních souborů z celé České republiky a 35 členů jednotlivců. Během pětileté činnosti se podařilo postupně aktivizovat a ve spolupráci s členskými soubory zřídit v jednotlivých národopisných oblastech regionální folklórní sdružení. S výjimkou jižních Čech a severních Čech se je podařilo ustavit ve všech celcích. Tím se vytvořila široká základna, a tak je možno realizovat bohatou programovou nabídku Folklorního sdružení České republiky svým členským souborům.

Které jsou hlavní programové aktivity?

V oblasti vzdělávací činnosti je to stálý cyklus vyhodnocacích seminářů a besed spojených s přehlídkami dětských i dospělých souborů a tříleté

školení pro vedoucí souborů v českých zemích.

V programové činnosti nabízíme souborům možnost zapojit se do přehlídkového cyklu dospělých souborů s názvem Prameny, využít možnosti podílet se na pořadech celé řady folklórních festivalů a slavností, s nimiž naše sdružení těsně spolupracuje, podílet se na Mezinárodním festivalu dětských folklórních souborů zemí střední Evropy, který pořádáme pravidelně v Luhačovicích, nebo se zapojit do cyklu Celostátní přehlídky dětských folklórních souborů.

Ediční činnost - to znamená především pravidelné vydávání časopisu Folklor, který vychází od založení sdružení a v příštím roce vstupuje do šestého ročníku. Časopis vychází 6 x ročně, má 50 stran, přináší aktuální zajímavosti z folklórního hnutí v naší zemi. Naše sdružení dále vydává Kalendář folklórních akcí a ve vlastní metodické řadě má v současné době již devět titulů vydaných a další připravené k tisku.

Folklórní sdružení spolupracuje s některými institucemi (ÚLK Strážnice, IPOS - ARTAMA Praha aj.), je zapojeno v mezinárodních organizacích (CIOFF, IOV, IGF), má čilé kontakty se sdělovacími prostředky a usiluje o spolupráci s obdobnými asociacemi v zemích střední Evropy.

Folklórní sdružení České republiky má za sebou již pět let své činnosti. Její výsledky - pravidelně vyhodnocované při Valných hromadách sdružení, které se konají jednou za dva roky - dokazují, že sdružení má zázemí, podporu a přízeň svých členů, jimž pomáhá v metodické, vzdělávací, informační, koordináční i programové oblasti.

František Synek

SEMINÁŘ O LIDOVÉ VÝROBĚ

Životní jubileum etnografky a dlouholeté muzejní pracovnice, paní E v y U r b a c h o v é , inspirovalo Okresní vlastivědné muzeum ve Vsetíně (zde více jak tři desítky let pracovala) k uspořádání semináře *"Lidová výroba, její dokumentace a prezentace"* (2. září 1994). Těto oblasti materiální kultury E. Urbachová věnovala značnou pozornost a výsledky svého odborného snažení na semináři názorně prezentovala jednak prostřednictvím filmové dokumentace, jednak v muzejní expozici. Uvedenou informací jsme však předběhli sled událostí, protože v úvodu semináře vyslechli přítomní tři referáty, které se sice obracely k jubilantce a k jejímu dílu, ale zároveň byly šířeji koncipované, takže se dostávaly k otázkám národopisného muzejnictví, dokumentace hmotné kultury, problematice lidové výroby atd.

Snad nejpodstatnější informaci v úvodním slově L u d v í k a K u n z e (Brno) bylo, že se E. Urbachová, ještě za svého působení v Moravském muzeu, podílela na vypracování systematického třídění etnografických a folkloristických jevů (publikováno ve Slovenském národopisu 1953). Atribut systematickosti se dále prolínal celou její odbornou prací a konečným výsledkem je pozoruhodná regionální sbírka, shromážděná ve vsetínském muzeu. Podobně K a r e l P a v l i š - t í k (Zlín), autor rozsáhlé monografie o domácké výrobě na Podřevnicku, hovořil o stále aktuální potřebě dokumentace lidové výroby a o úkolech, které jsou v této oblasti před muzejníky

postaveny. Referentský blok uzavřel Jiří L a n g e r (Rožnov p. Radh.). Vsetínská expozice mu byla východiskem pro zamyšlení nad výrobou v souvislosti s muzei v přírodě. Změny ve způsobu života lidových vrstev v 19. století se projevovaly dvěma základními tendencemi, které se promítly i do řemeslné a domácké výroby. Tou první byl emancipační proces lidu, provázený individualismem a inovacemi, tou druhou modernizace technologií. Zásah industrializace do tradičního lidového života vedl k uniformitě a symetrii, jejímž vzorem byly tovární výrobky. Následně rozebral možnosti prezentace výroby v muzeích v přírodě, kde jsou tyto otázky nejaktuálnější. Jde o oživování expozic a objektů, různé řešené v jednotlivých evropských zemích. Svůj výklad uzavřel promítnutím diapozitivů s ukázkami lidové výroby u nás (Valašsko) a v některých evropských muzeích v přírodě (Švédsko, Finsko, Dánsko, Anglie, Bavorsko).

V druhé části semináře pohovořila E. Urbachová o filmové dokumentaci lidové výroby, jak ji prováděla na Valašsku v 60. a 70. letech, takže vsetínský muzejní archiv nyní obsahuje na 15 filmů s touto tematikou. Jako ukázkou zhlédli účastníci semináře některé snímky: *Kronika o vlně* (výroba ubíraných punčoch), *Zděchovské čepčárky* (pletení na rámu), *Ze starého Valašska* (vázání rukavic, splétání provazů) a ruční výrobu krcpů. Unikátnost těchto snímků se postupně zvyšuje, zejména u zaniklých technologií. Tradiční lidovou výrobu na Vsetínsku pak přítomným přiblížila muzejní expozice *Šikovné ruce*, jejíž autorkou E. Urbachová je. Některé technologie a

výrobky patří nenávratně minulosti, odešly s tradiční lidovou kulturou, jiné se transformovaly a přetvárají dále s jinými funkcemi a v odlišném sociálním prostředí (výšivky, kraslice).

Naše zpráva informuje jen o odborné části akce, která byla sama o sobě širší. Už 1. září v rámci slavnostního koncertu poplahopřáli E. Urbachové zástupci folklórních souborů. Po skončení semináře se ke gratulantům přidali spolupracovníci z muzea a přítomní kolegové z jiných pracovišť, všichni, kteří si váží její práce.

Miroslav Válka

PROBLEMATIKA OCHRANY VESNICKÝCH PAMÁTEK

Pod názvem *Současné problémy ochrany památek lidové architektury* se na počátku října uskutečnilo celostátní setkání ochránců památek, představitelů státní správy, architektů, redaktorů a dalších odborníků, jimž záleží na osudu památkového fondu na našich vesnicích. Pořadatelé, t.j. Státní ústav památkové péče, Památkový ústav Brno a Muzeum Kroměřížska rozhodli o místě konání semináře a vybrali si Kroměříž. V krásném slunném podzimním počasí si mohli hosté z celé republiky prohlédnout nejen město nazývané moravskými Athénami s jeho monumentálními památkami, městskou památkovou rezervací, ale také městskou památkovou zónu v Holešově a soubor památek lidového stavitelství v Rymicích.

Seminář o lidové architektuře uskutečněný po delší odmlce si vytkl za cíl

především analýzu současných problémů týkajících se plošné ochrany souborů památek na vesnicích. Referující pracovníci památkové péče podali přehled o dosavadních postupech věnovaných přípravě podkladů pro vyhlášení vesnických památkových rezervací a zón. Rezervační soubory byly zpracovány již v polovině osmdesátých let, k jejich vyhlášení však dosud nedošlo. Dále přednášející otevřeně konstatovali nedořešenost legislativy v ochraně větších souborů památek, což znemožňuje praktické kroky ochrany památek a jejich prostředí, řízení stavebních úprav, finanční příspěvky, vstupování do územních plánů a jiné nezbytné zásahy.

Tyto aktuální otázky byly rovněž námětem *výstavy* uskutečněné v předšálí konferenční místnosti z materiálů a péčí Památkového ústavu Brno. Byly zde předloženy návrhy památkových rezervací v Pavlově, Dešově, Krátké a Vlčnově i jediná, Ministerstvem kultury ČR vyhlášená. rezervace vinných sklepů v Petrově Plížích na okrese Hodonín. Další doklady se týkaly navržených památkových zón na Hodonínsku v Javorníku a Vápenkách, v Boňově na Třebíčsku, v Lysovicích a Zvonovicích na okrese Výškov, v obci Šatov na hranici moravsko-rakouské a v horských vesnicích Českomoravské vrchoviny v Javorku a Ubušínku. Téma byla bohatě doprovázena grafickými návrhy, fotografiemi, plány a zaměřením, územními plány dokumentujícími hodnoty vesnické zástavby, ale také rušivé zásahy do struktury sídel i jednotlivých objektů vyvolané socialistickým programem "přiblížení vesnice k městu." Tristnost této ideolo-

gie zobrazil filmový snímek *Zizivená tvář vesnice*.

Další okruh referátů se dotýkal průzkumů, dokumentace a nových přínosných zajištění v ochraně památek in situ a v muzeích v přírodě. Přístup a tvorba fakulty architektury VUT v Brně a v Praze znamená účinnou pomoc pracovníkům památkové péče. Také ministerstvo hospodářství a jeho finanční příspěvky na zpracování Programu obnovy vesnice jsou vítaným východiskem pro vesnice, které našly odvahu se k programu obnovy přihlásit.

Nemenší pozornost si vydobily příspěvky týkající se propagace památek. Lze jen litovat, že náš denní tisk, zvláště novináři, zabývající se zemědělskou tematikou a Český rozhlas nevěnovali na rozdíl od brněnského studia České televize aktuálním problémům pozornost.

Mezi hosty semináře přivítali organizátoři semináře zástupce ministerstva kultury ČR a přítomní je zaspávali problémy a otázkami zvláště z legislativní oblasti.

Dvoudenní seminář vyplňoval každou minutu času účastníků, o čemž svědčila také exkurze na Holešovsko. Návštěva Rymic exaktně demonstrovala tematiku, o níž se hovořilo. V této obci s řadou hanáckých gruntů s patrovými sýpkami nebo polopatry se snoubí minulost, reprezentovaná hliněnými a roubenými usedlostmi a doškovými střechami s monstrózními domy, které prokazují rovnými střechami, výkladovými trojdlími okny, břizolity a obkladačkami dobu svého vzniku. Ty tradiční domy náleží Muzeu Kroměřížska a jsou expozičně využívány, ty

přestavěné nebo nové patří občanům bez pochopení k záchraně tradic a kulturní historie této starobylé obce. Snad dokončení areálu renesanční tvrze poničené dlouholetým působením zemědělského družstva a dalších uživatelů i její následné kulturní a společenské využití přinese kýženou změnu v myšlení rymických občanů a jejich představitelů.

V upomínku na neobyčejně zdařilé pracovní setkání ochránců památek a jejich příznivců mimo dojmy z krásného prostředí muzea, města Kroměříže, Holešova a Rymic získali účastníci drobnou půvabnou publikaci věnovanou historii i dnešku této východonácké vesnice.

Věra Kovářů

OHLASY NA I. MEZINÁRODNÍ KONFERENCI "OBUV V HISTORII '94". Academia Centrum Zlín 19.-21. září 1994

"Pokud je mně známo, dosud se podobné setkání nekonalo, jste první na světě. Jsem šťastná, že jsem měla možnost dozvědět se tolik nového od českých a moravských přednášejících."

Tak se o konferenci "Obuv v historii '94" vyjádřila britská expertka, specialista na dějiny obuvi a obouvání June Swann z Northamptonu, nositelka Řádu britského impéria (M. B. E.). Podobně hodnotili obsah a úroveň prvního setkání odborníků na historickou obuv i další zahraniční hosté, kteří se sjeli do Zlína z Evropy, Kanady a Spojených států. Na konferenci, pořádané v září roku 1994 Muzeem

jihovýchodní Moravy a Fakultou technologickou Vysokého učení technického, se sešlo čtyřicet šest tuzemských a patnáct zahraničních účastníků. Program byl členěn do čtyř tematických okruhů. Ve třidvaceti referátech představili přednášející zajímavé exponáty, kuriozity, obuv významných osobností (pohřební obuv kancléře Václava Antonína Kounice), výstřední obuv ve sbírkách obuvnického muzea v Offenbachu (obuv s tzv. "pleskající" podešví), referovali o dějinách obuvnické řemeslné výroby a historii obuvnické průmyslové výroby v Čechách a na Moravě, dále se zabývali charakteristikou vývoje obouvání v určitém historickém období, určitém regionu (obuv severoamerických Indiánů, archeologická obuv v regionu Chesapeake, módní styly západní Evropy, krojová obuv Slováků a Valašska). V závěru pracovního programu se hovořilo o restaurování a konzervátorských pracích obuvnického sbírkového fondu, zástupci obuvnických muzeí z francouzského Romans a švýcarského muzea firmy Bally představili své sbírkové fondy. Zástupkyně České obuvnické asociace, nedávno ustavené ve Zlíně, informovala o cílech a významu tohoto sdružení obuvnických výrobních a obchodních firem. Všechny přednášky budou publikovány ve sborníku, jenž bude vydán dvojazyčně, v češtině a angličtině.

Jako doplněk pracovního programu nabídli pořadatelé svým hostům bohatý doprovodný program. Ve Zlínském obuvnickém muzeu si účastníci prohlédli kolekci historické a exotické obuvi ze všech světových kontinentů a výběr exponátů z produkce firmy Bata a jejích pokračovatelů. Nadšeně byly

přijaty vtipné reklamní filmy ze třicátých a čtyřicátých let, natočené ve zlínských filmových ateliérech Baťa. V pozdních večerních hodinách si hosté vyjeli na terasu administrativní budovy a. s. Svit. Vyhledka na noční Zlín byla u mnohých umocněna tím, že je pracovnice muzea vyvezly výtahem, který je zařízen jako pracovna a od roku 1938 sloužil vedoucím pracovníkům firmy Baťa. Přednášky o výrobě tradiční krojové obuvi doplnily praktické ukázky výroby valašských krců a slováckých čízem. Příležitost k neformálním konzultacím a diskusím byla dána při společenském večeru v prostorách zlínského zámku (sídla Muzea jihovýchodní Moravy). Program zpestřil svým vystoupením folklórní soubor Kašava. Ve výstavních sálech muzea představila paní Sonja Bata zajímavou výstavu indiánských mokasinů ze šesti oblastí Severní Ameriky. Kolekce byla zapůjčena torontským muzeem obuvi u příležitosti stého výročí založení firmy Baťa ve Zlíně. Součástí programu byla exkurze na hrad Buchlov, prohlídka zámku v Bučovicích a ve Slavkově, kde si návštěvníci prohlédli mumifikované ostatky kancléře Kounice, o jehož obuvi byl zajímavý referát v programu konference. Zahraniční hosté si prohlédli expozici, věnovanou památné "bitvě tří císařů".

V rámci sympozia se uskutečnilo již druhé setkání zástupců obuvnických muzeí sdružených v projektu CALCEUS. Cílem tohoto sdružení je vzájemná informovanost a spolupráce obuvnických a kožedělných muzeí. V projektu je prozatím zastoupeno sedm muzeí. Jejich nejbližším záměrem je vydávání společného informačního

bulletinu. Výsledkem spolupráce by měl být filmový dokument, zabývající se vývojem obouvání. A právě konzultace scénáře filmu byla hlavní pracovní náplní zmíněného setkání.

Symbolom konference se stala dámská obuv z počátku 18. století, usňový střevíc šlechtičny, zvaný "kont-hurn". Patří k historicky nejcenějším exponátům zlínského obuvnického muzea, ve světě existuje snad jen kolem dvaceti modelů tohoto typu obuvi. Pořadatelé věří, že za tři roky se opět objeví symbol konference na pozvánkách. Jejich snahou je navázat na úspěšné jednání a vytvořit tradici těchto setkání. Již dnes přivítají náměty a názory muzejní obce, případně informace o sbírkách obuvi ve fondech muzeí a galerií.

Miroslava Štýbrová

XXII. ETNOMUZIKOLOGICKÝ SEMINÁŘ V NITŘE

Ve dnech 25. - 27. 10. 1994 proběhl v Nitře již 22. etnomuzikologický seminář. Vedle Ústavu hudobnej vedy SAV v Bratislavě se na jeho přípravě a konání podílela Slovenská muzikologická asociácia, Katedra folkloristiky a regionalistiky VŠPg v Nitře, Národné osvetové centrum Bratislava, Folklórna únia Slovenska a Hudobný odbor Matice slovenskej v Martině. Hlavní diskusní témata symposia se orientovala na výchovu odborníků v oblasti hudebního a tanečního folklóru a na fenomén folklórního hnutí na Slovensku (jeho strukturu, regionální rozmístění a

dosah, organizaci, dramaturgii apod.). Tuto velmi širokou problematiku pak doplňovalo třetí "volné" téma, zaměřené na aktuální otázky v lidové hudební, taneční a obřadní kultuře. Účastníci z řad etnomuzikologů a hudebních folkloristů byli tentokrát v početní menšině, neboť první dva okruhy otázek přivedly na konferenci řadu pedagogických a osvětových pracovníků. Jak ukázal průběh semináře, organizátoři zvolili témata skutečně aktuální a palčivá. Již první příspěvky vyvolaly živou diskusi. O možnostech i problémech vysokých škol spojených s výchovou mladých etnomuzikologů a folkloristů pojednali ve svých referátech O. Elschek, M. Toncrová, B. Garaj, K. Golianová, L. Bačinský ad. Řada referujících poukázala na nedostatečné zapojení hudebního folklóru ve výchovně vzdělávacím procesu na základních a středních školách, ale mnozí také dokázali na konkrétních aktivitách ukázat, jak se s touto nepříznivou situací vypořádávat. Přestože se pořadatelé snažili posunout veškerou diskusi až do večerních hodin, palčivost nadnesených otázek často burcovala účastníky ihned po odeznění příspěvku ke vzrušeným debatám.

Nejinak tomu bylo u druhého (nejzastoupenějšího) tematického okruhu orientovaného k tendencím a perspektivám folklórního hnutí na Slovensku. V jeho rámci odezněl příspěvek C. Záležáka (Společné znaky vývoje folklórního hnutí v českých zemích a na Slovensku), O. Dema (Mezinárodní rozhlasová soutěž PRIX DE MUSIQUE FOLKLORIQUE DE RADIO BRATISLAVA a její modifikace), a M. Mušinky (Folklórní festivaly Rusínů-Ukrajinců na

Slovensku v roce 1994). Problematikou národopisných slavností se také zabývali J. Blaho a V. Sedláková. Velká většina dalších uchopila svůj referát jako místo pro bilancování, prezentaci a obhajobu vlastní instituce (Národné osvetové centrum a Matica slovenská). Právě zde se výrazně ukázaly rozdíly v názorech a pohledech na perspektivu zmíněných institucí, protože se samozřejmě objevily i příspěvky namířené zcela proti činnosti těchto organizací. Tento fakt vyvolal místy skutečně ostrou diskusi. Přestože většina účastníků zdůraznila změněné politické, společenské a ekonomické podmínky, jejich vidina současnosti i budoucnosti jednotlivých projevů folklorismu tomu často neodpovídala a konstatování potřeby změn bez konkrétních návrhů pak zůstávalo jen frází.

Po vzrušených (a pro nezávislého pozorovatele velmi zajímavých) chvílích pak příspěvky tzv. volného tematického okruhu působily přímo uklidňujícím dojmem. L. Kačic velmi přitažlivým způsobem pojednal o folklórních pramenech vánoční mše a pastorel u františkánů, E. Krekovičová přiblížila na příkladu konkrétní lokality výzkum Slováků v Maďarsku, S. Dúžek se zaměřil na současný taneční repertoár. Se zajímavými informacemi vystoupili také P. Michalovič, M. Zajíčková ad.

Co dodat závěrem? Účast zástupců z českých zemí byla minimální, ač se tentokrát bylo možno o mnohem poučit. S odstupem to jistě také bude možné, protože všechny příspěvky budou otištěny v připravovaném sborníku.

Lucie Uhlíková

**POSLEDNÍ STOLETÍ HRNČÍŘSKÉ
VÝROBY BĚLNINY A POLOKAME-
NINY V ČESKÝCH ZEMÍCH
(Pražský Lobkovický palác,
18.8.- 16.10.1994)**

Velký sál pražského Lobkovického paláce přivítal 18. srpna hosty vernisáže další z významných výstav pořádaných Národopisným oddělením Národního muzea. Tentokrát se jednalo o pokračování v cyklu monotematicky zaměřených expozic, vybírajících z bohatého sbírkového fondu doklady zcela speciální, vymezené materiálovými a technologickými kritérii. Veřejnosti byl poprvé představen soubor časově nejmladší masově užívané keramiky (1850-1950), vyráběné jednak ve velkých průmyslových sériích, jednak v malých venkovských keramických dílnách, což je v evropském kontextu zcela unikátní jev.

Autor výstavy, *Vítězslav Štajnochr*, rozvrhl výstavní prostor takovým způsobem, aby návštěvník získal představu chronologickou (ukázky bílého zboží anglického a francouzského z 2. pol. 18. století, polokameninové dolnoslezské boleslavské zboží a doklady nejstarší české a moravské tovární produkce z 80. a 90. let 18. století, dokumentace mladších průmyslových i drobných rukodělných center i výrobky specializovaných uměleckých škol), orientoval se ve specifikách produkce zejména malých domácích dílen (dokumentace jich postihla asi 20), navazujících mnohde na starší hrnčířskou tradici a zároveň se mohl seznámit s technologickými aspekty výroby. Je přirozené, že tato jednotlivá hlediska se navzájem prostupují a že nebylo vždy

možné dodržet časovou linii bez přerušení.

Prezentace byla řešena tak, aby výstava uspokojila jak náhodného laického návštěvníka, na kterého nemohla nezapůsobit estetická stránka exponátů, tak i vážného odborného zájemce. Na doplňkových panelech umístěných po straně vertikálně řešených celoskleněných vitrin, byl vysoce fundovaně podán historický i technologický výklad, přibližující způsoby výroby obou vystavovaných typů keramiky, polokameniny a bělniny, spolu s připomenutím dalších souvislostí geografických a ekonomických a s odbornou terminologií. V tomto směru byla výstava i významným počinem, korigujícím jak dosud užívanou terminologii (bělnina=kamenina), tak i běžné představy o dlouhé a všeobecně rozšířené tradici lidové výroby hrnčiny a fajánsu. V tomto směru byla výstava i pro odborné národopisné kruhy jistě objevná a možná i provokující. Diskuse týkající se terminologických otázek bylo možno zaslechnout i mezi hosty na vernisáži (jsou problémem nejen v oboru keramologie) a dotkl se jich v úvodním slově i *Vladimír Scheufler*.

Vystavená kolekce byla takto představena veřejnosti poprvé, navíc v přesném systematickém utřídění, dokládajícím nejrozumnější možné technické a estetické varianty, předměty určené pro venkovského i městského uživatele, kuchyňské a jídelní nádobí, dekorativní nádobí i plastiky a částečně i kamnářské zboží.

Národopisné oddělení Národního muzea tak pokračuje v sérii výstav, které seznamují veřejnost s ukázkami sbírkových fondů a jsou zároveň

předeherou dlouhodobě připravované jubilejní Národopisné výstavy. Expozici mohlo díky jejímu načasování navštívit ještě relativně hodně mimopražských i zahraničních zájemců a byla to akce, která si pozornost zasloužila.

Irena Štěpánová

**NOVÉ EXPOZICE V MUZEÍCH
V PŘÍRODĚ A V PAMÁTKOVÉ
CHRÁNĚNÝCH OBJEKTECH
LIDOVÉ ARCHITEKTURY NA
ÚZEMÍ ČECH V ROCE 1994**

V r. 1994 byl v muzeích v přírodě v Čechách zpřístupněn nový objekt s expozicemi (MLS Kouřim), dále specializovaná sezónní výstava vycházející z výzkumné a badatelské činnosti pracovníků skanzenu (SLSR Vysočina) a rovněž byl zpřístupněn nový rekonstruovaný objekt lidové architektury in situ s expozicí (na okrese Ústí nad Orlicí).

V květnu 1994 byl v Muzeu lidových staveb v Kouřimi péčí Regionálního muzea v Kolíně zpřístupněn nový objekt lidového stavitelství ze severních Čech (byl přenesen v r. 1986, obnoven v l. 1987-1994). Jde o v patře hrázdný (s typově jednoduchým hrázdním) a v přízemí roubený (světnice) a zděný dům (ostatní hospodářské prostory včetně síně). O domě čp. 509 z Jílového u Děčína pochází první písemná zmínka z r. 1796. Interiér světničky, světnice a síně je instalován k začátku 20. století, přičemž světnička je zařízena lidovým malovaným nábytkem z fondů OM v Děčíně. Z něho zaujme kupř. šestiboká malovaná skříň tmavě zelené barvy, v polích se nachá-

zejí motivy květin. Je datována r. 1785. Chlévy a průjezdná stodůlka jsou vybaveny zemědělským nářadím ze sbírek RM v Kolíně. V patře jílovského domu je instalována expozice o lidové architektuře regionu odkud prezentovaný objekt pochází (severozápadní Čechy) a malovaného nábytku ze sbírek děčinského muzea. Zaujme též fotodokumentace k lidové architektuře okresu Děčín z fondu OM pořizená v letech 1965-1988 a dokumentace k vývoji hrázděného domu v Čechách.

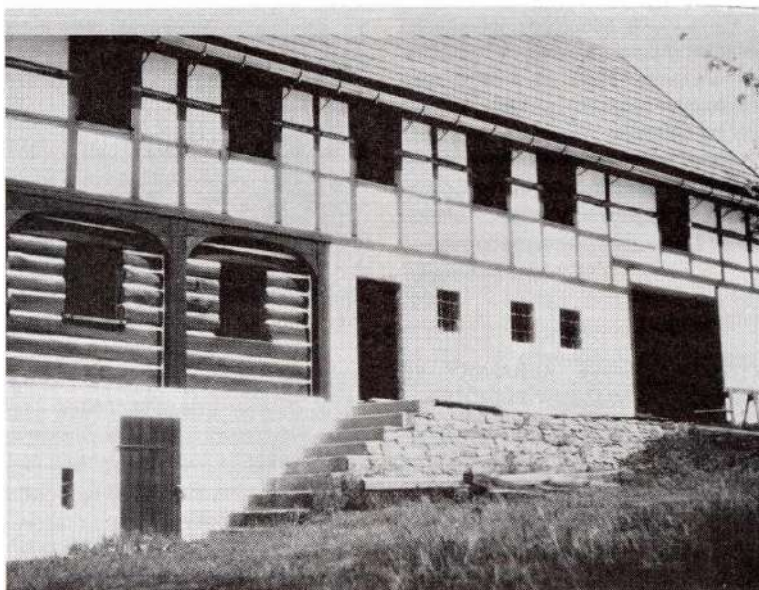
Zajímavá a zvoleným tématem ojedinelá výstava byla instalována ve dnech 2.7. - 31.8.1994 v SLSŘ Vysočina na zámku ve Svobodných Hamrech. Výstava pod názvem "Sekerníci" představila některé sekernické rody (některé slavné sekernické rody místy přežívaly až do poloviny 20. století - kupř. Žejdlíkové ve Svratouchu, Křivští v Chlumu u Hlinska), dále prezentovala uplatnění sekernického řemesla při obnově památek a řadu sekernických nářadí. O samostatném sekernickém řemesle však můžeme hovořit až od přelomu 17. a 18. století. Byla zde dále vystavena řada fotografických dokladů, plánů a archivních pramenů, z nichž zaujala kupř. rukopisná kniha sekerníka a mlynáře Josefa Pilaře z l. 1785 - 1802 z OM Chrudim. Z výrobků sekernických dílen zaujaly návštěvníky obilní mlýnek na ruční pohon z Českých Křižánek z r. 1841, a dále podpěrný sloup stropního průvlaku z Kvášova mlýna v Dolech u Luže z r. 1779. Je zajímavý tím, že byl pravděpodobně zhotoven z hřídele vodního kola. Ke vzorně dochovaným zařízením prezentovaným na výstavě patřila pila

jednuška na ruční pohon od Josefa Žejdlíka z r. 1864.

V r. 1994 byl veřejnosti zpřístupněn další objekt lidového stavitelství na území východních Čech a to dům čp. 4 v Libchavách (k. ú. Prostřední Libchavy) na okrese Ústí nad Orlicí. Jde o dům oblasti Orlických hor, smíšeného komoro-chlévního typu. Obsahuje zděnou světnici z nepálených cihel s původním povalovým stropem neseným průvlakem. Světnice byla dříve též roubená. Dále následuje roubená síň, z níž jsou přístupné jak skladovací komora, tak i chlévy. V jednom traktu je též umístěn přístodůlek (místní název) pro pernu a zděná stodůlka z pá-

lených cihel zbudovaná ve 2. polovině 20. let 20. století. Do komory se vstupuje profilovaným dřevěným portálem. Síň domu je průchozí na dvůr, je v ní též krytý vstup na půdu. Část zápraží je krytá besídkou, z níž se vchází do chléva. Z úprav domu je třeba se zmínit o zřízení sociálního zázemí v části chléva a o výměně krovu a štítu a o položení nové střešní krytiny - dřevěného štípaného šindele, jehož vrchní plocha je opravena pořízením.

První zmínka o objektu pochází z r. 1765, po provedení stavebně historického průzkumu by zřejmě bylo možno dataci tohoto domu posunout na začátek 18. století. Nedaleko od

*Boční průčelí v patře hrázděného domu ve výstavbě z Jílového.
Foto L. Procházka, 1993.*

domu stojí barokní pískovcová socha sv. Josefa, datovaná r. 1757 (v r. 1994 rekonstruována péčí obecního úřadu). Dům čp. 4 v Libchavách byl opraven zásluhou občanského sdružení - Společnosti přátel starožitností Ústí nad Orlicí, které také nyní objekt vlastní a začíná na pozemek přilehlé zahrady postupně přenášet nevyužitě a ohrožené drobné hospodářské objekty z okr. Ústí n. O. (kupř. ve výhledu jsou včelíny a roubená sušárna na ovoce) a doplnit tak stávající zemědělskou usedlost in situ. Pokud jde o využití objektu, počítá se v r. 1995 s expozicí tradičního lidového interiéru v obytné části a zemědělského nářadí ve stodůlce. V r. 1994 byla v objektu čp. 4 uspořádána výstava (24.7. - 17.9.) o nových objevech nejceněnějších dokladů vývoje lidového stavitelství na ústeckoorlickém okrese. V roubené komoře domu bude od příštího roku instalována expozice o zpracování a uložení potravin.

Zpřístupnění nových objektů a expozic lidového stavitelství svědčí o postupném rozšiřování muzeí v přírodě i o úsilí jejich odborných pracovníků.

Lubomír Procházka

VÝSTAVA LIDOVÉ KERAMIKY VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ

Pro letní sezónu 1994 zpřístupnilo Valašské muzeum v přírodě svou sbírku keramiky. V nejstarší části rožnovského skanzenu, v Dřevěném městečku si návštěvníci mohli prohlédnout výstavu lidové hrnčiny a fajánsí, kterou její autor Lubomír Piperek nazval "Pán Bůh první hrnčír byl..." Tímto názvem evokoval lidovou tradici

o stáří hrnčířského řemesla, odvolávajícího se na biblické stvoření prvního člověka. Proto se Adam a Eva objevují ve znaku mnoha hrnčířských cechů nebo jako ikonografický motiv, používaný od středověku hrnčíři při výzdobě hliněného nádobí.

Stáří a variabilitu keramických výrobků z celého světa autor dokumentoval na počátku výstavy pomocí barevných reprodukcí. Následoval historický přehled o výrobě hrnčiny v českých zemích a přímo v regionu. Nejstarší vystavená keramika a kachle pocházely z rožnovského hradu (15. století), ale převážnou většinu exponátů tvořila glazovaná a zakuřovaná hrnčina z 19. a 20. století od různých moravských výrobců. Nebyla rozčleněna provenienčně, ale morfologicky a funkčně - hrnce na ukládání potravin a na vaření, džbány a džbánky na vodu a jiné tekutiny, formy na pečivo, misky k společnému stolování celé rodiny. Druhá část výstavy přibližovala lidové fajáns 18. a 19. století. Vedle historického úvodu o habánských tradicích a o formování džbánkařského řemesla na Moravě se návštěvníci mohli seznámit s konkrétními výrobky moravské provenience, doplněnými o ukázkou produkce západoslovenské a rakouské. V instalaci byla připomenuta také doba Národopisné výstavy československé 1895 a její sběratelské úsilí, v Rožnově pod Radhoštěm spojené s bratry Jaroňkovými.

Rožnovská výstava se snažila přiblížit problematiku lidové keramiky přitažlivou a nekonvenční formou. Napomáhal tomu už sám výstavní prostor v roubené hospodářské stavbě nebo volně instalované exponáty, provázené

barevnými kresbami, přibližujícími funkci hliněného nádobí v lidovém prostředí a životě. Netradiční byla rovněž interpretace funkce a dekoru některých exponátů. Jak jsme během naší návštěvy poznali, výstava se těšila opravdovému zájmu malých i velkých návštěvníků.

Miroslav Válka

USUS MAGISTER EST OPTIMUS (ZKUŠENOST JE NEJLEPŠÍM UČITELEM)

- řekli si správně autoři útlé brožurky s názvem *Několik rad začínajícím muzikám* (vyd. Ústav lidové kultury, Strážnice 1994).

Pavel Šafařík a Josef Hora (vzpomínám-li si dobře, měl druhý z nich ve folklórních kruzích přezdívku "Adžik") vědí, že zkušenost je skutečně nejlepším učitelem; zejména pak zkušenost, získaná vlastními omyly i úspěchy ...

Práce, rozdělená do čtyř základních kapitol, se poctivě snaží postihnout problémy se složením muziky, s instrumentací, harmonisací a fakturou, věnuje pozornost i zpěvu, stavbě a tektonice jevištních "čísel", a zabývá se též volbou folklórního materiálu ke zpracování spolu s upozorněním na některé prameny, tj. sbírky lidových písní.

Ze všech těchto hledisek jde o publikaci *typově velmi potřebnou a užitečnou*; nejde pouze o to, že "každá rada dobrá", či "dobrá rada nad zlato" - mám na mysli fakt, že praktické rady se doposud sdělují jen a jen uvnitř muzik, eventuálně na přehlídkách, hodnocených dobrými odborníky.

Čili - úmysl i počín nanejvýš chvályhodný...

Připomínky a postřehy, mající posloužit dokonalejšímu vyznění posuzované práce:

Obecně - by velmi pomohlo grafické zpřehlednění obsahu jednotlivých kapitol; příliš hustý tisk drobného písma ztěžuje základní orientaci, je opticky únavný,

- pokládám za lepší vyhýbat se striktním tvrzením, kterými si autoři tarasí cestu k objektivnějšímu a více možností nabízejícímu pohledu na to či ono.

Jednotlivě - dílčí - připomínky podle kapitol:

Úvod: V úvaze o nutnosti porušovat pravidla, schází nutná preambule: *Pouze ten, kdo pravidla dokonale ovládne, smí je porušovat*; jelikož jen a jen on to bude umět.

I/1 - Myslím, že neplatí striktně pravidlo o tom, že ze dvou muzikantů musí být jeden houslista; (flétna + kytara, klarinet a dudy, píšťala + bicí, atd.).

I/2 - Druhá flétna vůbec nemusí být "příliš", umí-li se vtípně využít...

- Pojem "moldánky" se dnes už pro označení Panovy flétny prakticky nepoužívá; zůstal v moderní muzikologii vyhrazen pro označení barokního varhanního portativu lidovým jazykem.

- *Hoboj* - tak jako každý jiný dechový nástroj je schopen staccata, jde jenom o tempo a dynamiku (přiměřeně rychle a ne příliš silně).

- *Dudy (gajdy)* jsou v podstatě schopny modulace, a to bud do subdominantní tóniny - s tím, že *huk* v

ní bude na 5. stupni a bude mít charakter kvartsexakordu nové tóniky. Např. chodské dudy jsou schopny hrát v As-dur, moravské G-durové v C-dur (i když do jisté míry s omezeným ambitem přednice). Nebo: lze modulovat i technickou výměnou přednice a huku za jinak laděné.

Harmonika či akordeon - dodávám jenom, že při vhodném využití poslouží velice dobře i ve folklóru vesnickém; celá východoslovanská a balkánská oblast je toho živým důkazem. Jde pouze o šikovnost a zvyk ...

I/3 - česky lépe "hrát na cimbál" než "na cimbále"

- a upřesnění: cimbál plnil výhradně melodickou funkci tehdy, když jeho nástrojové schopnosti nic jiného neumožňovaly (nástroje o ambitu 7 či 11 tónů, či cimbál typu Kotkova, jak jej popsal Leoš Janáček - ten už ale v zápisech harmonicky významné tóny zdůrazňuje). Od sedmdesátých let minulého století, kdy vstoupil do hudebního života stolový cimbál s pedálem (budapešťský nástrojař českého původu V.J.Schunda), zastává nástroj logicky trojfunkci melodicko-harmonicko-rytmickou.

II/1 - česky lépe "muzikanti jsou také lidé" než "i muzikanti jsou lidi".

II/2 - Uvedená pravidla "V jednoduchosti je krása" a "Když je něčeho moc, pak je toho příliš" vůbec nejsou v rozporu, jak uvádějí autoři, naopak - korespondují spolu souhlasně...

- Připojil bych poznámku - doprovod k tanci si přece jenom může dovolit bohatější harmonisaci než ke zpěvu, kde je prvoposláním patřičný dopad textové poetiky.

- U písni "Oj, letěla bílá hus" (B III/676 z Kudlova) nerespektují autoři dialekt regionu; patří "a já do ní neskočím", nikoliv "do něj", a "já sa rači na vraném" nikoliv "raději sa na vraném".

- U písni "Už slunéčko vyhoří"

a) Patří "už je vyšší skaly", nikoliv "skály"

b) V žádném případě nejde o "neslýchanou" harmonii; takové dnes alespoň v kladném a vkusném smyslu - neexistují. Je snad méně obvyklá; nezvyklá, et. Navíc - tonálně správnější by byla na posledním tónu prvé repetic - půlovém a₁ - funkce "a₆" - t.j. bez vyjádření tercie v akordu (tercie a₁ - f₁ zní po průběhu prvé floskule velice nevalašsky a nemuzikantsky, jak cítím).

c) Nevidím důvod, proč by nemohla druhá či další sloka zaznít v jiné harmonizaci, než uvedené - zbytečná striktnost. Naopak - dorrická řada jich nabízí hned několik.

d) Píseň se docela klidně může spojit s jinou - při zachování výrazové a tonální jednoty a obsahové příbuznosti (např. asociací).

II/3 - Vedení druhého hlasu nad prvním - jenom pro upřesnění:

a) tak, že původně spodní paralelní terciový 2. hlas posuneme o oktávu výš, takže probíhá v sextách nad nápěvem,

b) tak, že paralelní tercie vedeme nad nápěvem (převrat původního spodního sextového druhého hlasu),

c) kombinace obého.

- Striktně určit, zda druhý hlas musí vycházet z harmonie či naopak - má svým přirozeným průběhem harmonii určovat - to nelze. (Striktnosti). V regionech jako Púchov-

ská dolina, Kysuce, Terchová, a další západoliptovská údolí existuje bohaté rozvinutý fenomén vícehlasého zpěvu s pevnými zákonitostmi. Tam se muzika při doprovodu musí podříditi již existující vícehlasé faktuře.

Na Podpoľaní či v Gemeru je tomu jinak - zde se dá druhý hlas odvodit až z nápevné harmonické latence, poněvadž se většinou zjevně neprojevuje.

III/2 - český lépe "vytvořit si jediné (či stálé) schéma", než "nějaké" ...

III/3 - ad "pěvecký rozsah":

u dětí - c_1 - c_2 , či d_1 - d_2 označuje rozsah slyšený,

u mládeže a dospělých už musíme rozlišovat,

děvčata a ženy - po e_2 až g_2 - rozsah slyšený (až do g_2 se ovšem zpívá pouze na Podluží),

muži - správně do e_1 až g_1 - slyšený tenorový rozsah (uvedené e_2 a g_2 je zde rozsahem notovaným a a zní o oktávu níž.

Terciová příbuznost - je dosti složitý jev, ale rozhodně není přisouzena pouze západní Moravě; velký počet písní, končící na 6. stupni, tvoří základ paralelisace a tím příbuznosti. Písní tohoto typu naopak přibývá směrem na východ (záp. Ukrajina, Bukovina, Rumunsko).

A ještě poznámka - dnes se často moduluje i o sekundu (s příbuzností i bez ní), zejména směrem nahoru (C-D, G-A etc.). Směrem dolů mnohem řidčeji - sami hudeci cítí tuto modulaci jako oslabující v dynamice i barvě...

IV/1 - velice chválím zmínku (mohla být i delší a obsažnější) o dialektu, jako důležitém hudebním elementu interpretace.

- Uvedená dvojice písní "Jatelinko v roli" + "Enom sa synečku" (má být přesně "Enom si, synečku" - B I, 57 - jedna z mladcovských Gúlaných) patří k celé řadě podobných dvojic, pojených výrazovostí, tématem, zde - v tomto případě jednostrannou písňovou výčitkou děvčete (i když - opět pro přesnost - u Bartošovy písničky je v originále "Enom si, cérečko" - ale to zde nemá význam - opačný gard je klidně možný). Jde o to, že při šikovném hledání nalezneme takových dvojic či trojic na stovky - tento případ tedy rozhodně není "málokdy" ...

IV/3 - Uvedená vzpomínka na Světlu Juříčkovou a Brněnské gajdoše dokresluje jev, obecně se šířící už od začátku šedesátých let. Jaromír Gelnar jej označil za "aplikaci alternativních nápevných jader v mezihrách". Jisté je, že používání asociativně, typově či jinak spřízněných nápevů jiných písní jako meziher roste a stalo se zaběhaným prvkem při komposici hudebních úprav.

IV/4 - Zcela určitě by si páni sběratelé zasloužili uvést plnými jmény !!! (Pokud už nechceme doplnit názvy sbírek také letopočty vydání a vydavatelem).

- Rozvrstvení sbírek podle geografického zásahu není důsledné: Kaplan František Koželuha: "Kytice z národních písní Moravských Valachův" (vyšlo 1873) - patří mezi sbírky úzce regionální; obsahuje písně z Rožnova a blízkého okolí...

- Valeš Lisa: "Slovácké písně z Uherskohradištska" (2. vydání 1919) : obsahuje písně ze širšího Dolňácka i hornáckého Súchova - patří jinam.

Vlastní jméno autora "Písníček modloslužebníků" zní: ing. Julius Schnirch, nikoliv "Snirsch".

Tak či tak, znovu oceňuji to, co je přínosem - totiž fakt, že se autoři k takovému počínu odhodlali a příručku vydali; není to jednoduché, a nebude to určitě ani lukrativní, jak vím. Úvodní heslo tohoto povídání na oba autory pěkně "pasuje" - jsou opravdu zkušenými praktiky v muzice už po dlouhá léta.

A tak přeju rozsahem nevelké, významem důležité publikaci, aby zaujala své místo na tomto světě; je v něm čím dál všechno dražší - až na dobré rady. Ty jsou v tomto sborníku vlastně zdarma.

Jan Rokyta

VALAŠSKÉ PĚSNIČKY VII.

V roce 1991 vydalo zlínské Středisko kulturních služeb ve spolupráci s Valašským souborem Kašava ZD Podhoran Lukov "*Písně z doby robotní*" jako první svazek sbírky Arnošta Kubeši a J. N. Poláška "*Písně z doby roboty, zbojnické a vojenské*" (Valašské písníčky VII.).

Padesát jedna písní s robotní a sociální tematikou vybral autor z rukoписného fondu svých a Poláškových sběrů z třicátých let i ze sbírek dříve publikovaných (Bartoš, Sušil, Koželuha, Peck atd.). Notové a textové zápisy písní, které pocházejí z dosud nepublikovaného materiálu, jsou opatřeny údaji o zpěvákovi, lokalitě a letopočtem zápisu. Sbírkou uvádí autorova stať "Poddanské poměry na Valašsku".

Po změnách organizační struktury kulturních institucí ve Zlíně se vydání druhého svazku sbírky s názvem "*Písně zbojnické*", uvedené autorovou stať "*Zbojnictví na Valašsku*" ujal

referát kultury vsetínského Okresního úřadu spolu s tamějším Okresním vlastivědným muzeem. I tato sbírka obsahuje původní zápisy autorů s písněmi vybranými i ze starších písňových edicí. Pasportizace 82 písní je stejná jako ve svazku předchozím. Oba svazky mají část věnovanou odkazům a poznámkám.

Editoři prvního svazku předpokládali, že ve třetím dílu budou publikovány písně vojenské s autorovou statí *"Chytání a verbování na vojnu"*. Projekt měl uzavřít čtvrtý díl s písňovými dodatky, statí Vojtěcha Brady *"Písně po stránce hudební"*, životopisy zpěváků a seznamem 260 písní ze všech svazků.

Dr. Arnošt Kubeša se vydání Zbojnických písní žel nedočkal. Zemřel 15. prosince 1993 ve věku 88 let. Věříme, že se podaří celý projekt zdárně ukončit.

Karel Pavlištek

EDICE LIDÉ MĚSTA. Sv. 1.: Pražané. Jiní-druzí-cizí. Vydal Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Praha 1992, 101 s. Sv. 2.: *Lidé z příměstí Prahy.* Vydala Komise pro výzkum města při Národopisné společnosti, Praha 1993, 90 s., angl. resumé. Sv. 3.: *Děti, studenti, pedagogové.* Praha 1993, 157 s., angl. resumé. Sv. 5.: *Společnost - postoj - konflikt.* Praha 1994, 120 s. Svazky 3 a 5 vydal Institut základů vzdělanosti UK ve spolupráci s vydavatelstvím Karolína a Nadací Ethnos.

Přes všechnu pozornost, věnovanou urbánní etnologii v posledních letech je

zřejmé, že jde o tematiku nedostatečně zpracovanou, která se na stránkách našich národopisných periodik objevuje jen velmi sporadicky. Je proto prospěšné, že v roce 1992 vznikla ediční řada nazvaná *Lidé města*, určená odborné veřejnosti s cílem přinášet poznatky ze studia každodenního života městské populace od poloviny 19. století po současnost. Na jejím zrodu se podíleli pracovníci řešící vědecký projekt Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR s názvem *Etnická a kulturní identita českého města*, který později převzal Institut základů vzdělanosti UK v Praze. Edice je koncipována jako řada samostatných sborníků, tematicky věnovaných vždy určitému okruhu problémů a otázek, přesahujících hranice etnologie, etnografie a folkloristiky. Redakčním záměrem je přihlášení se k výzkumu města jako k integrálnímu společenskovoednímu studiu městské společnosti pojímané jako multietnický a multikulturní prostor. Vzhledem k tomu je obsahový záběr čtyř dosud vyšlých svazků značně různorodý a jejich příspěvky prezentují též odlišné metody a přístupy zpracování.

První svazek, nazvaný *Pražané. Jiní - druzí - cizí* je zaměřen na různé projevy pražského společenského a kulturního života 19. a 20. století: na soužití a kulturní výměnu v rámci českých a německých spolků 60. až 80. let 19. století (*B. Soukupová*), na náplň činnosti ženských spolků v Čechách v 90. letech 19. století (*M. Turková*), na Pražany v kontextu s příměstským zázemím (*Z. Uherek*), na hodnotové orientace pražské mládeže v letech 1984 a 1985, ověřované z výroků

používaných v jazykové komunikaci (*D. Moravcová*), na skladbu a vývoj repertoáru lidových písní a pořekadel z Libně na počátku 20. století (*V. Thořová*) a na obraz "Bosňáka" v české společnosti, vytvářený na pozadí vztahů k jinotnické skupině v první polovině 20. století (*M. Moravcová*).

Druhý svazek se jmenuje *Lidé z příměstí Prahy* a obsahuje tři příspěvky, z nichž se dva věnují rodinné tematice. *V. Hrušková* v článku *Svatby a jejich zákonná omezení* s podtitulkem *Malá lokální společnost Přezletic, okres Praha - východ v druhé polovině 19. století* rozebírá na základě farských matrik a demografických údajů překážky sňatků a zdůrazňuje jejich dopad na sociálně slabší vrstvy. Rodinné vztahy jsou předmětem zájmu *M. Turkové* v stati *Integrita rodiny*. Struktura a vztahy dělnických rodin v meziválečném období. Třetí příspěvek *J. Todorovové*, nazvaný *Sociální souvislosti stravovacích zvyklostí* srovnává rozdíly těchto zvyklostí u různých sociálních vrstev v příměstí Prahy v meziválečném období.

Třetí svazek edice - *Děti, studenti, pedagogové* - je již rozdělen na tři části: studie, materiály a kroniku. *B. Soukupová* rozebírá (na podkladě analýzy archívních materiálů) vztah pražských studentů k českému národu v příspěvku *Studentské spolky a národ. K etnické identitě společenské skupiny (Praha 1849-1889)*. *M. Turková* se v článku *Nalezenci v Čechách na konci 19. století* zaměřila na otázku odložených dětí a to především na základě statistických údajů. Problematiku "národnosti" výchovy mládeže na přelomu

19. a 20. století sleduje *M. Moravcová* v příspěvku *Anketa o úloze lidového ornamentu ve školní výuce*. Stanoviska pedagogů a kulturních pracovníků k modelování národního vědomí mládeže. *D. Bittnerová-Moravcová* se věnuje otázce současné výchovy mládeže v příspěvku *Křižovatka dětství a mládí. Proměny skupinové identifikace čtrnácti a patnáctiletých školáků*. Tematiku sleduje na základě pozorování a rozhovorů se žáky 8. tříd na Žižkově. Školními kronikami a matrikami jako vypovídacím pramenem se zabývá *V. Thořová*.

Zatímco čtvrté číslo edice označené *Žena ve městě* je v tisku, vyšlo číslo páté, nazvané *Společnost - postoj - konflikt*. Ve třech studiích se zde soustředí pozornost především na mezietnické vztahy a postoje v etnicky různorodém prostředí. *J. Kořalka* sleduje tuto tematiku na kontaktech Čechů s obyvateli německých měst v příspěvku *Německo jako postrach i jako vzor pro Čechy*. Na základě osobních poznatků a zkušeností českých návštěvníků, studentů a dělníků koncem 19. a počátkem 20. století. Zdůrazňuje zejména mnohostrannost vzájemného soužití, ovlivňování a stejnoměrného i protikladného působení těchto kontaktů v různých oblastech společenského života. *J. Pokorný* soustředil pozornost na sociální zápasy typografických dělníků v stati *Stávka tiskařů v roce 1888*. Nad soužitím národů ve vzorovém prostoru Československé republiky se zamýšlí *B. Soukupová* v studii *Česká a německá společnost středních vrstev v Praze v realitě unitárního Československa 1918-1929*. Práce má podtitulek *Něko-*

lik poznámek k tématu konfrontace ideálu demokracie s nacionalismem. Dochází k závěru, že rozhodující úlohu v tomto soužití sehrál stát jako jednotící složka, vedle tohoto však také "společnost zjemňujícího faktoru sousedství a z něho vyplývající kulturní blízkosti". *M. Rychlíková* se v článku *Diverzifikace kulturních a sociálních vztahů* zabývá proměnou vzájemných vazeb mezi českými a slovenskými obyvateli moravského Hodonína a slovenské Holíčce, měst, ležících v oblasti moravsko-slovenského pomezí po rozpadu ČSFR.

Sborník otiskl též výsledky prezentace prvních tří svazků edice, usku-tečněně s cílem oživit kritické diskuse nad postavením a perspektivami etnologie. Na úvodní slovo *M. Moravcové*, která zdůraznila snahu redakce o společensky angažované vědecké zkoumání urbánní problematiky, navázali odborníci na otázky společenských dějin. *J. Kandert* se - mezi jiným - kriticky vyslovil k popisnému charakteru některých příspěvků v prvním svazku. *J. Havránek* kladně vyzvedl zejména studie, zabývající se mezietnickým dialogem "v atmosféře hledání podpůrných hodnot při vytváření a rozvoji přátelského soužití v Evropě". *J. Urban* posuzoval tematickou náplň sborníků ve vztahu k aktuálnímu stavu české folkloristiky, charakterizované absencí řešení "moderních" témat a zaostávající za evropským vývojem.

Anotované čtyři svazky ediční řady *Lidé města* nejenže přinášejí nové poznatky, ale rozšiřují i teoretické základy etnologického bádání v městském prostředí. Pozitivní je rovněž postupné zlepšování technické úrovně sborníků

(cizojazyčné názvy statí a resumé) a rozšíření náplně o další rubriky. Věříme, že i následující svazky najdou své sponzory a budou přispívat k soustředěnému objasňování důležitých stránek životního stylu obyvatel měst.

Alexandra Navrátilová

ROMSKÉ PÍSNĚ Z RAKOUSKA

Ursula Hemetek z Vídně - Institut für Volksmusikforschung an der Hochschule für Musik und darstellende Kunst - vydala v roce 1992 *Romane gila - Lieder und Tänze der Roma in Österreich*. Ke kazetě (11 +10 písní) vyšla publikace sešitového formátu v rozsahu 83 stran. Zde jsou všechny písně zveřejněné na kazetě přepsány a přeloženy do němčiny. (Jak čteme v tiráži, na transkripcích se podílel též Walter Deutsch.) Publikace s podrobnými charakteristikami podchycených zpěváků, je uvedena autorčiným výkladem o tradicích romských skupin v Rakousku a stručným výčtem použité literatury je uzavřena. Lemuje ji 12 fotografií.

Jedné ze zpěvaček jménem Ruža Nikolić - Lakatos, která je zastoupena už ve výše anotovaných dokumentech, věnovala U. Hemetek v rámci téhož institutu s některými spolupracovnicí *CD Amare gila - Unsere Lieder*, které tvoří 4. díl řady Tondokumente zur Volksmusik in Österreich (Romamusik I); redaktorem edice je Rudolf Pietsch. CD obsahuje 18 písní a je k němu opět připojeno obsáhlé pojednání doprovázené fotografiemi a

transkripcemi písní s překlady. Pojednání v rozsahu 78 stran je tentokrát součástí CD s poznámkou: "Platz für Begleittheft. Keine CD vorgesehen!" "Begleittheft" zde splňuje své, je nepochybně mnohem důležitější, než další CD.

Dušan Holý

D. HOLÝ - C. NEČAS: AUŠVICATE HI KHER BÁRO - ŽALUJÍCÍ PÍSEŇ. Strážnice, 1993.

O písní Aušvicate hi kher báro se již v Národopisné revui zmínila studie Rómské písně trojice autorů D. Holého, B. Daniela a M. Štědrone. Byla zde analyzována po stránce hudební (NR č. 3/1991). Tehdy článek rovněž upozornil na skutečnost, že této a dalším rómským písním podobného charakteru byla věnována mnohem větší pozornost v publikaci *Žalující píseň* s podtitulem *O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech* od D. Holého a C. Nečase. V té době již čekala na své vydání.

Cesta knihy od autorů ke Čtenářům nebyla snadná. Rukopis byl sice koncem osmdesátých let přijat ostravským nakladatelstvím Profil, avšak v polovině roku 1990 byl vrácen zpět. Naštěstí se jej ujal Ústav lidové kultury ve Strážnici a Muzeum romské kultury v Brně a tak jejich zásluhou nakonec přece jen kniha v roce 1993 spatřila světlo světa. Je společným dílem historika a etnomuzikologa.

Historik Ctibor Nečas je autorem kapitol *Historická rekapitulace a Svědectví a obvinění*. Zabírá se v nich otázkou pobytu Romů v Čechách a na

Moravě v době první republiky a především pak za takzvaného protektorátu. Na základě archivních materiálů, tištěných publikací a v neposlední řadě i vyprávění pamětníků - očitých svědků C. Nečas dokumentuje diskriminaci příslušníků romské etnické skupiny, jejich ponižování, pronásledování a vyhazování nacisty v době okupace.

Jako červená nit se knihou vine píseň Aušvicate hi kher báro (V Osvětimi je velký dům). Je písní, která žaluje, nářkem rómských vězňů koncentračního tábora v Osvětimi II - Brzezince. V roce 1957 ji v Hrubé Vrbce zazpívala Růžena Danielová z Mutěnic (1904-1988). Píseň označila jako "svou", kterou sama složila. Výzkumy však ukázaly, že má také mnoho variant a to nejen na našem území, ale i na Slovensku a v Polsku. Etnomuzikolog Dušan Holý se zabýval společnými a rozdílnými znaky variant, hledal jejich starší kořeny. Nermalou pozornost pak věnoval také samotné zpěvačce i vzpomínkovým vyprávěním. Jejich prostřednictvím autor čtenáře seznamuje s osudem Růženy Danielové i její rodiny.

Své poznatky D. Holý shrnul do kapitol *Proč tu píseň zpívám, O Růženě Danielové - Z-8259 - a lidech kolem ní, Písně a Dva pláče na závěr*, jimiž publikace vrcholí. Pláče byly zaznamenány u zpěvačky Heleny Malíkové z Uherského Hradiště a jsou jistým dokreslením celého díla.

Autoři připojili rovněž seznam pramenů a literatury a nezbytný přehled zpěváků, sběratelů a zapisovatelů písní. Kniha je doplněna černobílými fotografiemi zachycujícími R. Danielovou, její rodinu, ostatní informátory a koncentrační tábor v Osvětimi. Tolik

tedy jen stručná informace věnovaná ovšem významnému počínu etnomuzikologa Dušana Holého a historika Ctibora Nečase.

Jana Čubíková

MILAN ŠVIHÁLEK: ZA SVĚDKY MINULOSTI. Vyd. nakladatelství Sfinga v Ostravě ve spolupráci s Českou televizí Ostrava, 1993, 284 s.

Snad každého, kdo sledoval v polovině osmdesátých let televizní premiéru seriálu *Za svědky minulosti*, tento cyklus něčím zaujal - bohatou fotografií, unikátními záběry technických památek, lidským přístupem a zájmem o životní osudy jejich tvůrců, výbornou kamerou. Realizační štáb ostravské televize ve složení režisér Jaroslav Večeřa, kameraman Jaromír Nekuda, produkční Vlastimil Putek a scenárista Milan Švihálek odvedl dobrou práci. Během dvou let (1984 - 1986) uskutečnili 42 výjezdů a natočili 86 filmů v celkové délce přes deset hodin, zachycujících na území Čech, Moravy i Slovenska nejzajímavější "svědky minulosti" - díla starých stavitelů, techniků a řemeslníků, která buď dodnes slouží svému účelu, anebo zůstala dochována v muzeích či v terénu jako doklady práce našich předků. Štáb na svých cestách najezdil 43 tisíc kilometrů a navázal spolupráci se 181 institucemi doma i v zahraničí. Nelze nevzpomenout ani zásluh dr. Tomáše Krejčíka, autora námětu, a jeho otce doc. dr. tech. ing. Milana Krejčíka, který přispěl odbornou radou.

Literárního zpracování některých dílů seriálu se čtenáři dočkali už v roce

1988, kdy vyšla Švihálkova kniha poprvé brožovaná nákladem 25 tisíc výtisků a obsahovala 14 příběhů. V roce 1993, současně s reprízou seriálu v televizi, vychází publikace v rozšířeném pojetí a reprezentativní podobě. Ve čtyřiceti kapitolách autor zachycuje všechny cesty ostravských tvůrců za starými řemesly a technikou. Jednotlivé příspěvky nejsou kvůli pestrosti a čtivosti nijak tematicky řazeny, přesto však můžeme v celém cyklu vysledovat několik okruhů. Velká pozornost je věnována zejména historickým dopravním prostředkům a historii dopravy vůbec: čtenář má možnost seznámit se s počátky výroby automobilů v kopřivnické Tatrovce, s dějiny koněspřežky z Českých Budějovic do Lince, úzkokolejné železnice z Jindřichova Hradce do Nové Bystřice a její horské obdoby ve Vychylovce na Slovensku, se vznikem lanovek na Petřín a na Lomnický štít, historií tramvají, parních lokomotiv a parovozů, pragovek, motocyklů i zemědělských strojů, stejně jako s nadšenci, kteří tyto dopravní prostředky opravují, zprovozňují či sbírají. Další cyklus příběhů je věnován zařízení na vodní či větrný pohon, jako jsou větrné a vodní mlýny, pily a hamry, a s nimi související práci mlynářů, sekerníků, hamerníků a kovářů. S autorem se podíváme do několika dolů - ostravských, jáchymovských a banskoštiavnických, pronikneme do tajů těžby břidlice, výroby cihel a stavby silnic, mostů, vodáren či vojenských pevností. Seznámíme se s ruční výrobou papíru ve Velkých Losínách i se starou tiskárnou v Kralicích. Oblast hudby je zastoupena pojednáním o krnovské továrně na

varhany a o hracích automatech všech systémů. Zajímavou technickou památkou, jednou z nejstarších zde podchycených, je též olomoucký orloj; stranou zájmu autora nestojí ani ražba mincí a středověké penězokazecké dílny, z novějších vynálezů pojednal o historii hromosvodu, žárovky a fotografie. Z řemesel je kromě kovářství a mlynářství poměrně velký prostor věnován řemeslům dřevozpracujícím, zejména bednářství (výroba sudu) a řezbářství, reprezentovanému unikátním třebechovickým betlémem z přelomu 19. a 20. stol. Potravinářská řemesla jsou zastoupená řeznictvím. Z dosud pracujících dílen navštívil autor se svým štábem mj. sklárnu v Harrachově, zvonařskou dílnu v Brodce u Přerova, výrobu gobelínů ve Valašském Meziříčí. Každá kapitola je nejen historií příslušného vynálezu, památky či řemesla, doplněnou nezbytnými důležitými technickými údaji. Autor se snaží též o zařazení příslušného jevu do časových a místních souvislostí, poukazuje na příbuzné památky v jiných lokalitách, odvolává se na muzejní i soukromé sbírky, písemné prameny. Přitom kniha nepůsobí naučným a suchopárným dojmem, ale je psána beletristickým stylem a odlehčena řadou příběhů a zajímavostí, vztahujících se k památkám i jejich tvůrcům, i řadou autorových osobních pocitů, dojmů a vzpomínek na vlastní dětství a na první kontakty se světem techniky, jež jsou doplněny o čerstvé zážitky z natáčení. Knihu zpestřují dokumentární fotografie u jednotlivých kapitol. Úvod a závěr publikace tvoří stručné údaje o vzniku seriálu a o jeho tvůrcích.

Technických památek na území Čech, Moravy i Slovenska je celá řada a nebylo v silách filmového štábu ani scénáristy zachytit je všechny. Jistě to nebylo ani jejich cílem. Výběr však provedli zodpovědně a nebyl vynechán snad žádný z významných oborů lidské činnosti. Kniha je přínosná pro amatérské zájemce o stará řemesla a techniku i pro ty, jejichž zájem se díky televiznímu seriálu a jeho literárnímu zpracování teprve probudil. Pro kvalitní faktografické údaje, srovnávací materiál a aktuálnost má co říci i odborníkům, technikům stejně jako národopiscům

Jarmila Pechová

DVAKRÁT Z RAKOUSKA

V české národopisné vědě jsme nikdy moc nepřivykli tomu, aby se často prezentovala vydatnými monografiemi a sborníky se striktně odborným obsahem, a pokud se taková díla občas vyskytla, dnes jim zase odvykáme. Namnoze jsme vystačili s popularizačními "bilderbuchy" a ještě jsme si jejich podbízivost ospravedlňovali potřebami širokých vrstev zájemců o lidovou kulturu a umění. Výprodeje ležáků v posledních letech odhalily skličující skutečnost; stohy obrazových publikací se nabízely za pakatel a jejich cenu nebyly s to zvýšit ani humorné předmluvy někdejšího náměstka ministra kultury Josefa Švagery. Skutečná věda se ovšem realizuje spíš v těch (čtenářsky i finančně) náročných sbornících a monografiích, které stěží slibují okamžitý efekt a jejichž podstatná část

nákladu čeká v nakladatelských skladech často i desítky let na své znovuobjevení. Právě k nim patří dvě nedávné novinky, o nichž bude řeč, protože obě by měly - každá po svém - vzbudit pozornost i v českém prostředí.

"Slova jsou pochvy věcí, je jim možno porozumět a tím se jim snáze naučit, spojují-li se důsledně s tím, co označují" - napsal Jan Amos Komenský ve spise Brána jazyků otevřená, popř. Dvěře jazyků otevřené, v roce 1631. Anticipoval tím zformování jedné ze základních metod filologie i etnologie, již dal její tvůrce stručný a srozumitelný název Slova a věci (Wörter und Sachen). Byl to romanista Rudolf Meringer, který shodou okolností zemřel přesně 300 let po vzniku Komenského charakteristiky, a stalo se tak v jeho šestistránkovém článku, jemuž následovalo založení stejnojmenného časopisu. Rozsáhlý sborník z mezinárodního sympozia s příspěvky k etnografii a dialektologii Francie (*Wörter und Sachen*. Vyd. Klaus Beitz a Isac Chiva. Wien 1992, 343 s.) přináší 19 referátů sestavených do několika oddílů. Sledují vývoj metody a její ideologické implikace, její počátky a cesty v Rakousku, hamburskou romanistickou školu studia realii a její přijetí ve Francii, její aplikaci v jazykových a nářečních atlasech. Mezi autory nacházíme zvučná jména rakouských, německých a francouzských národopisců, historiků, sociologů, sociálních antropologů a filologů, především germanistů a romanistů, která jsou zárukou vysoké úrovně otištěných textů referátů a diskusních vystoupení. Tento sborník by u nás neměl zůstat bez odezvy při koncipování badatelských

programů, neboť metoda, již je věnován, neztrácí nic ze svého významu a zůstává stále inspirativní pro studium geneze národopisných jevů, jemuž naše současná věda zůstává čím dál tím víc dlužna, ba dokonce má sklon se tvářit, jako by šlo o problematiku již neaktuální a zbytečnou.

Druhá z publikací, která vyšla v téže edici spisů Rakouské akademie věd (Vera Mayer: *Burgenland. Bau- und Wohnkultur im Wandel*. Wien 1993, 224 s. a 164 stran obrazové přílohy), upoutá zejména ty, kdož se zabývají výzkumem současného stavu venkovské stavební a bytové kultury. Zdánlivě tradičně rozvržená monografie je naprosto nekonvenčně pojata a prozrazuje autorčinu širokou interdisciplinární erudici a orientaci. Zatímco ve své noblesní knize o dřevěných kostelích (1986) mohla výrazněji uplatnit své uměleckohistorické vzdělání, v knižní studii o Burgenlandu se snoubí etnografické a sociologické přístupy, což je patrné i z výběru a uspořádání obrazových dokladů. Autorka pocházející z Jeseníku, působící však již druhé desetiletí ve Vídni, odvedla v této monografii výsledky, jimiž předčí metodicky celé dosavadní české snažení o integrované studium proměn lidového stavitelství a bydlení v nedávné minulosti a přítomnosti.

Richard Jeřábek

ALICE GÁBORJÁN: SZÜRÜJJASOK. Catalogi Musei Ethnographicae I, Budapest 1993, 132 str.

(= kabátky z hrubého sukna). Používané hrubé sukno, známé od středově-

ku, je z ovčí vlny jako na pastýřských halínách, obecně barvy nažloutlé, šedé nebo hnědé až velmi tmavé. Kabátky šili řemeslníci z nejhudších lidových vrstev v ekonomicky zaostalých krajích starých Uher, nebo uživatelé sami. Střih se skládá z prvků, které se mohou na sebe vázat v různých sestavách. Jejich typologie je pro tuto možnost kombinace velmi obtížná. Autorka tak činí podle zvláštní úpravy předního dílu, která se podle ní západně od Uher nevyskytuje. Kabátky mohou být zhotoveny 1) bez použití předního našívaného dílu, prosté nebo vpředu s cípem vybihajícím do trojúhelníku (18 příkladů), 2) v nejpočetnější skupině (56 příkladů) s pruhem vpředu našívaným vertikálně po celé délce kabátku (hlavně z vých. části býv. Uher), 3) bez předního přídavku, se zaoblenými liniemi (nejmladší střih - 17 případů). Nakonec je uvedeno ještě 6 kabátků, které nelze jednoznačně do daných skupin zařadit.

Poté následuje charakteristika jednotlivých prvků střihu: starší stádium má 1) límeček stojatý, 2) ramenní šev rovný, 3) průramky rovné, 4) rukávy rovné, 5) podpažní klíny různého tvaru, 6) kapsy, 7) boční klíny rozšiřující kabátek od boků dolů (tak převážně), 8) k nim se připojuje boční rozpárek, 9) záda po celé délce stejné šíře, nebo se směrem dolů zužující, nebo zvonového tvaru. Obecně se dá říci, že tyto kabátky mají bezešvé, obvykle rovné ramenní části, rovné průramky a rovnou horní část rukávů. K tomu přistupují čtyři základní prvky: rozšiřují se v kyčlích, přední díl vybihá do cípu, zadní se zužuje směrem dolů a kabátek má otvor pro kapsu. Tyto

prvky, které se v Uhrách často vyskytují, jsou typické pro východní část střední Evropy, najdeme je na Balkáně, v severní Africe, Turecku, přední Asii, ba i na Dálném východě, a zde je nejzápadnější část výskytu tohoto oblečení orientálního charakteru. K zjištění vztahů prostudovala autorka srovnávací materiál z doby turecké okupace (17.-18.století) v budapeštském Uměleckohistorickém i Národním muzeu, a to trojrozměrné i ikonografické doklady (uvádí to na začátku publikace).

Dokumentace každého kabátku se skládá z popisné části, z fotografie zpředu a z přehledných stříhových náhledů; 18 barevných ilustrací zobrazuje předměty nejbohatěji zdobené.

Uvádím metodický postup autorky, která se tímto materiálem zabývala po dlouhou dobu, proto tak podrobně, že se u nás takové kabátky rovněž vyskytovaly a jsou v muzejních sbírkách zastoupené (autorka na ně zapomněla): snad jednou dojde i k jejich souhrnnému zpracování. Necht' se případný pracovník nedá odradit jazykovou bariérou, na konci katalogu je německé a anglické resumé.

Miroslava Ludvíková

FOLKLORE IN THE IDENTIFICATION PROCESSES OF SOCIETY. Ed. G. Kiliánová - E. Krekovičová. Ústav etnologie SAV, Bratislava 1994, 165 stran

V roce 1990 se na etnologickém pracovišti Slovenské akademie věd začal připravovat projekt s názvem *Folklor jako etnoidentifikační faktor*

slovenského národa ve střeoevropském kontextu. Jeho součástí se stala i odborná konference, která se konala v Kočovcích o dva roky později a jejíž příspěvky (v angličtině a němčině) tvoří základ výše uvedeného sborníku. Ve čtyřech tematických okruzích (Folklor v identifikačních procesech, Folklor jako etnoidentifikující fenomén, Odras identifikace ve folkloru: představy, stereotypy, předsudky, Folklor v etnické minoritě a v etnicky smíšených oblastech) je zařazeno dvaadvacet statí nejen od českých a slovenských badatelů, ale i od autorů z Maďarska, Finska, Litvy, Polska, Rakouska a Turecka, kteří aktuální a povytce politologickou problematiku přibližují pohledem našeho oboru.

Martina Pavlicová

HODY VE SKORONICÍCH (Zpověď bývalého stárka)

První neděli po Dušičkách se ve Skoronících konají hody. Hody, to je pro nás zakončení hospodářského roku, to je detonace barev a rozplynutí všech celoročních povinností, to je doba, kdy každý chlap v dědině je aspoň dvakrát ovíněný, aspoň dvakrát okošťuje nové víno po skleničce. Už v pátek v hospodě se zpívá "Ešče byly štyry týdně do hodů, už mně milá zakázala pit vodu..." a v úterý ráno po poslední muzice se zpívá vysíleným hlasem "Hody milé hody, nadělaly škody, zabily šohajka, hodily do vody..." A to všechno mezi tím je čas, kdy povinnosti jsou pro nás srandou a

sranda povinností, protože od neděle do úterý do rána hraje po dědině a v sále Obecního domu muzika a jeden verbuňk zadýchává druhý, jde se na obecní úřad pro povolení a tam se čtou silným hlasem Artykule o hodách a starosta povoluje hody, chasa říčí, že má hody povoleny a jde se ke stárkům a stárkám. A my se potkáváme se známými a kamarády z dětství, vidíme se po letech, nebo jen jednou za rok právě na hody a máme radost, všude kolem pobíhají děcka a stařečci a stařenky stojí ve dveřích, tetky u domů a strýcové z jejich dosahu, hosté ve slavnostním, maminky s kočárky, chlapi urvání z řetězu, krojovaná chasa, muzikanti... všichni táhnou vesnici, vědí, co bude následovat, ten každoroční rytmus hodů se stále opakuje, ale přesto jdou a jsou vzrušení ze vzájemné přítomnosti, z pocitu souznění. Hovoří se o víně a mladých děvčatech, popíjejí se slivovice a všechny rozhňuje buben, který dodává odvahy a výskání krojovaných šohajů zase zvedá vlny mladosti, takže není v ty chvíle silnějších a pevnějších mužů v okolí.

Potom jdeme ke stárkům a ke stárkám a v nebezpečném tichu sledujeme nezkušeného stárka, až přistoupí ke dveřím stárčina domu a roztráveným hlasem zanotuje "Tluču, tluču, otevřete, nechal jsem klobúček u děvčete..." a propadáme v nadšení, když zapomene slova další sloky a zavolá "búčám, búčám, ale nikdo neotvírá!" Potom vychází stárka a tenkým hláskem odpovídá a její otec hrdě s vypjatým hrudním košem roznáší po štamprli muzikantům, šťastný, že letos má stárku doma právě on. A lidé berou do rukou plody celoroční práce, kterou

tyto hody oslavují, a radují se nad tím, že všechna úroda je už pod střechou, berou s úctou sklenku vína a koláček, který se tu zdarma roznáší pro každého, aniž by kdokoliv přemýšlel proč. Všechno to chutná úplně jinak, než kdy jindy. Tak, že někteří ctihodní občané po setmění už vyskají, zpívají a volají na kolemjdoucí, jakoby nad sebou neměli pozorné zraky manželek a matek. Stárci vynášejí z domu vysoký věnec z krušpánku a růžiček, zapalují svíčky v něm, je to oheň a kolem něho se odvíjí skoro starý pohanský tanec, je sychravo, a přesto není nikomu zima, ten věnec vyzařuje teplo a rozpáluje okolní ovzduší, až chlapi chodí s rozepnutými kabáty.

V pondělí přichází ta nejočekávanější chvíle, kradení káčera, toho symbolu hodové pohostinnosti, připravovaného na tuto roli už měsíc. Je vynesena před dům u starší stárky v ozdobeném košíku a hned se srocují hloučky přesporních či ženatých, kteří chtějí káčera uzmut a dát tak najevo svoji sílu a obratnost, stárci hlásí po vytroubení fanfár "Kradení káčera po třetím kúsku!" a ještě nekončí první taneční kúsek a už se to mele, krojovaná děvčata si rozebírají hloučky chlapů k tanci a rozbíjí tak jejich přípravu, káčera drží pevně stárci a kolem jsou ti nejsilnější a ti, co jsou v kroji poprvé, stojí v kruzích kolem nich a drží se za řemeny. Kruh kolem káčera se prohýbá pod útoky chlapů a pochází po silnici v celku, protože ruce ze řemenů nikdo neodtrhne, ožívají se výkřiky "pozor" a "držte ho" a výskání stárků, kteří dokonce káčera vyzvědají nad hlavy, což ty tvrdší nájezdníky vyprovokuje k novým útokům, jako berani se rozbíhají a hlavami

se snaží rozrazit ten val, ale všechno je marné, třicet mladých kluků v krojích, to je přece síla a do kruhu je vpuštěn ženatý kamarád, který ještě loni byl v kroji a ten káčera "ukradne". Dávno už je rozhodnuto a ještě padne nějaká "po čuni", aby se večer v šenku a na sále všechno vínem vykoupiło a usmířilo.

Je listopad a v šenku už se topí, my hoříme a "porúčame" si po skleničkách, oslovujeme se jako malí kluci, "Blažejku, máš to vínečko letos dobré" a "Josífku, tak si dáme ešte pohárek", zpíváme "skoronští mládenci, kde vy máte stárka, leží za humnami, pije vodu z járka", objímáme se a nad námi duní strop tancem mladých.

A já jsem zasažen, sedím a jen napůl vnímám jednotlivé kamarády, spíš jen

cítím přítomnost jistého společenství, které tančí, verbuje a zpívá a při zrychlené hudbě děvčata se tak rychle točí dokola a vyskají, že už vůbec nevím sám sebe a nevím, co se děje, protože kolem mne plují barvy.

Najednou letím ven a dušičkový vítr mění téma myšlenek. Je jasno, tma svítí a měsíc má ještě lepší náladu než já, hovořím s ním a říkám mu, že je mně třista let, jsem starší jako hody, jsem unavený tím koloběhem, každoročních prací na půdě, ale držím těžce ten řád, až jsem nezvěstný, protože dnešní doba mně sdělila, že nevím, kam patřím, ale já jdu a tu pojednou za odměnu vzdálený hlas křídlovky jak noční skalpel zpívá tu nejhodovější "To skronské pole, švarný šohaj ore..."

Josef Holcman

Stárci vynášejí káčera. Foto Vít Drobil, 1977.

ANOMIE ANEB DALŠÍ BIBLIOGRAFIE ZPROPADENÉ SELEKTIVNÍ

Před časem jsme se v této rubrice pozastavili nad cenzurními praktikami uplatněnými v České národopisné bibliografii v normalizačních letech a podrobili jsme je nesmlouvavé kritice (NR 1-2/93, s. 63-64). Předpokládali bychom, že s ideologizací bibliografické práce se skoncovalo a že se hned tak někdo nepropůjčí k falsifikaci soupisů, zvláště těch, které si činí nároky na úplnost a u nichž - jak jsme napsali - "dochází k porušení jejich charakteru převážně jen z důvodů nemožnosti dopátrat se všech relevantních titulů a pořídit jejich bibliograficky záznam".

A přece: Jako 6. svazek *Bibliografické přílohy Národopisné revue* vyšel soupis prací Václava Frolce, který sestavila Věra Frolcová, roz. Šepáková. Podle jejich slov v ediční poznámce "bibliografie usiluje o úplnou registraci veškerých prací" a vznikla v této podobě "především díky precizní a systematické práci s rukopisy samotného autora a jejich katalogu", přičemž "nezbytné byly kontrolní a doplňkové excerpcce našich a zahraničních odborných časopisů" atd. "Jen drobné publicistické formy si nekladou nárok na úplnost, zejména novinové články z počátků autorovy publikační aktivity", dodává sestavovatelka a za pomoc děkuje ještě devíti spolupracovníkům.

Skutečnost je ovšem jiná: v bibliografii chybí poměrně dost titulů, jejichž existenci lze snadno a rychle zjistit zčásti srovnáním se soupisy, které

vydala sestavovatelka jako přílohy jubilejních článků v NA 21, 1984, s. 84-95, a SN 32, 1984, s. 516-520, a zalistováním v časopisech z dalšího desetiletí.

Nejde jen o novinové články Lidová kultura a současnost (Rovnost 24. 5. 1978, s. 1) nebo Integrace národopisného výzkumu (Rovnost 9. 9. 1978, s. 5), které sestavovatelka uvedla v NA 21 pod pol. 207 a 354, popřípadě o zprávy jako Tradice lidové kultury v životě socialistické společnosti (Universitas (1973, č. 2, s. 83-84) v NA 21 pod pol. 338. Spíš běží o rozměrnější články, jako např. Tradice lidové kultury v socialistickém způsobu života a kultuře (Sborník vystoupení z mezinárodní vědecké konference Socialismus a kulturní dědictví II. Praha 1983, s. 56-62). O této konferenci referoval V. Frolec v Universitas 1982 (č. 2, s. 86-87), kde uvádí, že jejím pořadatelem byla "multi-laterální komise socialistických zemí k problémům teorie kultury a věd o literatuře a umění, ustavená v roce 1976 na doporučení porady tajemníků ústředních výborů bratrských stran socialistických zemí" a že ji "na základě usnesení sekretariátu ÚV KSČ" organizace zajišťovala Vysoká škola politická ÚV KSČ, že její účastníci zastupovali "ústřední výbory komunistických a dělnických stran" a různé instituce, dále pak charakterizuje zaměření referátů "na marxisticko-leninské pojetí kulturního dědictví", zdůrazňování třídního hlediska "vycházející z Leninovy teze o dvou kulturách" a potvrzení nutnosti "dialektického chápání kontinuity a diskontinuity v kulturním vývoji". Tyto příspěvky sestavovatelka bibliografie pominula, ač sama o sborníku Socialismus a kulturní dědictví psala (NA 1984,

s. 43-44) a Frolcův článek pojala do starších soupisů (NA 1984, pol. 189, SN 1984, s. 520). Nikoli náhodou byl jistě v záznamu č. 250 zkrácen název článku Tradiční styky a vztahy obyvatel v procesu spojování obcí a slučování Jednotných zemědělských družstev a vynechána byla citace úvodu k bloku obdobných příspěvků pod titulem Socialistická dedina - miesto a význam tradícií v spôsobe života a kultúre pracujúcich (Slovenský národopis 32, 1984, s. 369-370). Článek je pohotovou odezvou na zprávu předsednictva ÚV KSČ "O úkolech národních výborů po XVI. sjezdu KSČ" (viz tamtéž, s. 389).

Pokud jde o novinové články, postrádáme v bibliografii nejen drobné glosy "z počátků autorovy publikační aktivity", nýbrž právě ty nejrozsáhlejší z doby kolem jeho abrahámovin. Jeden z nich nemohl být uveden v soupisech z roku 1984, protože byly uzavřeny dříve (v NA k 1. 9. 1983); vyšel pod názvem Integrace obcí a tradice v Tvorbě 11. 7. 1984 (č. 28, s. 4), pokrývá celou stranu novin a zabývá se mj. procesy spojenými se socialistickou přestavbou dnešní vesnice. Druhý z eliminovaných článků sestavovatelka znala a před desíti lety jej citovala (NA 1984, pol. 217); nese titul Živé dědictví lidového umění a je mu věnována skoro celá stránka tehdy ještě světového formátu deníku ÚV KSČ Rudé právo (3. dubna 1982, č. 79, s. 5): "Svobodný život, který se před námi otevřel v pětáctýřicátém roce a po Vítězném únoru, zasáhl i do českého a slovenského kulturního dění ... Marxisticky orientovaní vědci a kulturní pracovníci upozorňovali už dříve na možnost využití ...

tradic lidové kultury a lidového umění ... usilovali o ústrojné a citlivé využívání a včleňování lidového umění a folklóru do kontextu současného způsobu života a kultury v duchu leninského hodnocení kulturního dědictví ... Současné snahy o využití lidové kultury a její včlenění do systému socialistického způsobu života a kultury se v Československu vyznačují komplexním přístupem ... Přitom se zvažuje, které jevy a složky tradiční lidové kultury a folklóru se jeví jako potřebné a použitélné pro současný způsob života a kultury, jaké funkce mohou v dnešním společenském a kulturním životě plnit, do jakých souvislostí je možno je zapojit a jakými prostředky je šířit, jaké obsahové a formální změny jsou u nich nutné. K tomuto cíli směřují i současné etnografické a sociologické výzkumy zaměřené na zjištění dnešního stavu životnosti jednotlivých složek lidové kultury a folklóru a postojů obyvatel k nim... V tomto kontextu vystupuje i význam současných občanských obřadů, spjatých s mezními okamžiky v životě člověka (narození, svatba, předávání občanských průkazů, odchod do vojenské služby, úmrtí) jako nového prvku společenského života lidí, v němž se odráží zájem a péče socialistické společnosti o rodinu i její jednotlivé příslušníky. ... Oslabení těchto stránek života by nebylo jistě žádoucí a pro harmonický rozvoj socialistického člověka prospěšné". Atp.

A konečně v soupisu postrádáme bibliografický záznam o rozsáhlém projektu Zákonitosti působení pokrokových tradic lidové kultury v rozvinuté socialistické společnosti (Praha, Ústav pro výzkum kultury, 1987, 87 stran),

kteřý má mnoho společného s článkem citovaným v personální bibliografii (pol. 308), zvláště s kapitolami Lidová kultura v období socialistické industrializace a Lidová kultura v období vyspělé socialistické společnosti (Dějiny kultury ve výzkumu 1. Praha, Ústav pro výzkum kultury, 1988, s. 113-145).

Tyto příklady snad postačují k tomu, abychom pochopili důvody, které vedly sestavovatelku personální bibliografie k pokusu o "deratizaci" jubilantova odkazu. Kolo dějin se pootočilo, co se psalo v článku Národní identita a současná kultura (Universitas 22, 1989, č. 2, s. 7-10) nebo v monografii Jihomoravská družstevní vesnice (Uherské Hradiště 1989, s. 11nn.: "Výzkum měl směřovat k zpracování dějin revolučního hnutí a Komunistické strany Československa... pro potřeby řízení a usměrňování dalšího vývoje" atd.), bylo třeba ještě téhož roku rychle zapomenout, namísto toho objasnit Pouť k Staré Matce Boží Žarošské jako rituál (Vlastivědný věstník moravský 43, 1991, s. 93-95) a stát se předsedou rady společnosti Starý Velehrad a spoluzakladatelem Jednoty moravské - hnutí za duchovní obrodu Moravy, jak je uvedeno v medailonu personální bibliografie (s. 6), v němž jsou zamlčeny všechny kompromitující funkce a vyznamenání z normalizačního období. "Každý má samozřejmě právo měnit své názory na základě nově prověřeného přesvědčení. Když ale tyto změny probíhají přesně paralelně s mocenskými změnami, pak se člověk zřejmě nemůže docela zbavit pochybujícího podezření o upřímnosti obratného manévrování s variacemi" (M. Brod: Pražský kruh. Praha 1993, s. 174).

Anebo: Francouzský sociolog E. Durkheim označil slovem anomie "důsledky individualistického kréda, podle něhož člověk má být především úspěšný, dosahovat svých cílů, zatímco normy, které má při tom respektovat, jsou jaksi druhotné ... Ovšem život není jen využívání příležitostí, ale také úcta k normám, které nám zakazují dosahovat svých cílů jakkoli" (V. Bělohradský: Anomie. Lidové noviny 28. 8. 1993, s. 3).

Richard Jeřábek

Veselý Kopec - Herálecká chalupa a sekernická dílna. Foto M. Plecháčková, 1983

**SEZNAM KNIH A ČASOPISŮ Z MEZINÁRODNÍ
VÝMĚNY PUBLIKACÍ ÚSTAVU LIDOVÉ KULTURY
VE STRÁŽNICI ZA ROK 1994**

BELGIE

Liège

Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne, Tome 18 - N°s 209 -
212, 71e année, 1993, Liège 1993

DÁNSKO

København

Folk og kultur, Årbog for dansk, Etnologi og folkeminde-
videnskab 1994, København 1994

Meddelelser til medlemme af foreningen danmarks
folkeminder, 1994, Nr. 1, 2, København 1994

FINSKO

Helsinki

Schwanck, Iris: La petite aventure dont le lecteur se souvient
peut-être, Analyse linguistique des intrusions du narra-
teur dans huit romans, Commentationes Humanarum
Litterarum 100 1994, Helsinki 1994

Sovijärvi, Antti & Aulanko, Reijo: Synthesis of Certain
Speech Sounds and Sentence Intonation of Hungarian,
Finnish, and Finland-Swedish, Commentationes Huma-
narum Litterarum 101 1994, Helsinki 1994

Turku (Åbo)

Budkavlen, Årgång 71, 1992, Åbo 1993; Årgång 72, 1993,
Åbo 1994

HOLANDSKO

Leiden

Bolland, Rita: Tellern Textiles, Mededelingen van het
Rijksmuseum voor Volkenkunde, No. 27, Leiden 1991

CHORVATSKO

Zagreb

Narodna umjetnost 31, Zagreb 1994

KANADA

Burnaby

Slovak Heritage Live, Volume 1, No. 3, 4, 1993, Burnaby
(British Columbia) 1993; Volume 2, No. 1 - 4, 1994,
Burnaby (British Columbia) 1994

MAĎARSKO

Eger

AGRIA, Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, 29 -
30., 1993 - 1994, Eger 1994

NĚMECKO

Bautzen (Budyšin)

Lětopis, Zeitschrift für sorbische Sprache, Geschichte und
Kultur, 1 - 2, Jahrgang 3, Bautzen 1994

Bremen

Mitteilungen, Verein für Niedersächsisches Volkstum e.V.
Bremen, Bremer Heimatbund, 70. Jahrgang, Heft 133,
134, Bremen 1994

Münster

Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde, 38.
Jahrgang, Bonn und Münster 1993

POLSKO

Kraków

In Search of Paradigm, Cracow 1992

Prace Etnograficzne, Volume 31 (The Gift in Culture),
Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
MLXXXIX, Kraków 1993; Zeszyt 32 (Pragmatyka
wypowiedzi etnograficznych), Zeszyty Naukowe
Uniwersytetu Jagiellońskiego MCXII, Kraków 1993

Łódź

Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnogra-
ficznego w Łodzi, Seria Etnograficzna, Nr. 29, 1989 -
1990, Łódź

Poznań

Łysiak, Wojciech: W kręgu wielkopolskich demonów i
przekonań niedemonicznych, Międzychód 1993

Rzeszów

Czopek, Sylwester - Lubelczyk, Antoni: Ceramika
rzeszowska XIV-XVIII wiek. Zeszyty Naukowe Muzeum
Okręgowego w Rzeszowie, Nr. 3, Rzeszów 1993

Kowalstwo Ludowe - Wystawa ze zbiorów Muzeum
Etnograficznego w Rzeszowie (katalog), Rzeszów 1994

Ruszel, Krzysztof: Lasowiaczy. Materiały do monografii etnograficznej, Rzeszów 1994

Sanok

Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, 1993 - Nr. 31, Sanok 1993

Tarnów

Bartosz, Adam - Bartosz, Anna: Kolorowe Zalipie. Przewodnik, Tarnów 1992

Bartosz, Adam: Tarnowskie judaica, Warszawa 1992

Bartosz, Adam: The Gypsies, History and Culture, Tarnów 1993

Bartosz, Adam: Roma - Cyganie, Historia i kultura, Przewodnik po wystawie, Tarnów 1993

Wrocław

LUD, Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Tom 75, za rok 1992, Poznań-Warszawa-Wrocław 1992

Wężowicz-Ziółkowska, Dobrosława: Miłość ludowa, Wzory miłości wieśniaczej w polskiej pieśni ludowej XVIII-XX wieku. Wrocław 1991

RAKOUSKO

Graz

Jubiläum, Begleitheft zur gleichnamigen Ausstellung der Abteilung für Volkskunde des Landesmuseums Joanneum, Graz 1993

Landesmuseum Joanneum Graz, Jahresbericht 1990, Neue Folge 20, Graz 1991

Von Abaschten bis Zwickel, Steirische Trachtenkunde in Stichworten, Graz 1990

Trautenfels

Hänsel, Volker - Kramer, Diether: Die Zwerge kommen!, Schriftenreihe des Landschaftsmuseums Schloß Trautenfels am Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum. Band 4, Trautenfels 1993

Otte, Wolfgang: Ein Blick ins Ausseerland, Aus Albert Rastls Fotoalbum, Kleine Schriften der Abteilung Schloß Trautenfels am Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum, Heft 25, Trautenfels 1993

Preßlinger, Hubert - Köstler, Hans Jörg: Bergbau und Hüttenwesen im Bezirk Liezen (Steiermark), Kleine Schriften der Abteilung Schloß Trautenfels am Steierm-

risches Landesmuseum Joanneum. Heft 24, Trautenfels 1993

SLOVENSKO

Bratislava

Ethnologia Slovaca et Slavica, Tomus 24 - 25. 1992 - 1993, Bratislava 1993

Slovenský národopis, 42/1994, Bratislava 1994

SLOVINSKO

Ljubljana

Etnolog, Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja, 3 (54), Ljubljana 1993

Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 34, 1994, 1 - 4. Ljubljana 1994

Smerdel, Inja: Oselniki - Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja, Ljubljana 1994

Škofja Loka

Loški razgledi, 40 - 1993, Škofja Loka 1993

SRBSKO

Novi Sad

Bosić, Mila: Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj, Novi Sad 1992

Rad vojvodjanskih muzeja 33, Novi Sad 1991

ŠPANĚLSKO

Granada

Gazeta de Antropología 1991 No. 8. Granada 1991: 1992 No. 9, Granada 1992

ŠVÝČARSKO

Basel

Juden im Elsass, Basel 1992

USA

Pittsburgh

Ethnology, An International Journal of Cultural and Social Anthropology, 1994, Vol. 33, Nr. 1 - 4, Pittsburgh 1994

Rochester NY

Morava Krasna, A Moravian Heritage Newsletter, Vol. 1, No. 1, 1994, Visalia CA 1994

Washington

Hart, C. W., Jr.: A Dictionary of Non-Scientific Names of Freshwater Crayfishes (Astacoidea and Parastacoidea), Including Other Words and Phrases Incorporating Crayfish Names, Smithsonian Contributions to Anthropology, Number 38, Washington 1994

VELKÁ BRITÁNIE (Severní Irsko)

Hollywood

Ulster Folklife, Volume 39, Hollywood-Co. Down 1993;
Volume 40, Hollywood-Co. Down 1994

Sestavila Věra Zezulová

ETHNOGRAPHIC REVUE 1/95

Published by Ústav lidové kultury (The institute of folk Culture) 696 62 Strážnice

The first copy of the "Ethnographic Revue" magazin issued in 1995 will include three essays, director's report describing activity of the Institute of Folk Culture in the years 1993 and 1994 and further number of various materials, reports and reviews.

The Director of the Institute of Folk Culture, Mr. Josef Jančář, reports circumstantially on activity of that Institute in the years 1993 and 1994. Professor Jan Trojan with his article has returned to the song as a living formation. Records of melodies and play of Strážnice musicians, how they were put down by Vladimír Úlehla, has helped him Vladimír Stanovský's essay deals with ethnography as with the sciential branch. Dagmar Štěpánková concerns herself with the Czech issue of the work of French social anthropologist Claude Lévi-Strauss "Mythus and significance".

The photographic supplement of the magazine is this time devoted to photographs of Jan Šilpoch. The related introductory note has been written by Břetislav Rychlík, actor and idolizer of folk inheritance.

Among shorter contributions, you can find report on activity of the Folk Association of the Czech Republic, evaluation of festival of folklore, reports from various conferences, reviews of books and collections, evaluations of exhibitions, report on feast-day in a small village in Moravian Slovakia and list of books and magazines of the international interchange of the Institute's publications in 1994.

ETHNOGRAPHISCHE REVUE 1/95

Herausgegeben Ústav lidové kultury (Institut für Volkskultur) 696 62 Strážnice, Tschechische Republik

Die erste Nummer der Fachzeitschrift "Ethnographische Revue" im Jahr 1995 beinhaltet drei Studien, Auskunft des Direktors über die Institutstätigkeit in den Jahren 1993 und 1994 und weiterhin ganze Reihe von verschiedenen Materialien, Informationen und Rezensionen.

Der Direktor des Instituts für Volkskultur. Herr Josef Jančář, erteilt die detaillierte Auskunft über die Tätigkeit dieser Institution in den Jahren 1993 und 1994. Professor Jan Trojan kehrte sich in seinem Artikel zu dem Lied als dem lebenden Gebilde. Es diente uhm dazu die Aufzeichnungen der Melodien und Spiele von Musikanten aus Strážnice, wie diese von Vladimír Úlehla aufgefangen wurden. Die Studie von Vladislav Stanovský befaßt sich mit der Ethnographie als der Wirtschaftsdisziplin. Mit der tschechischen Ausgabe des Werkes von dem französischen Sozialanthropologen Claude Lévi-Strauss befaßt sich Dagmar Štěpánková.

Der photographische Anhang der Zeitschrift ist diesmal den Photographien von Jan Šilpoch gewidmet. Die Leitnotiz wurde vom Schauspieler und Verehrer der Volks-erbschaft Břetislav Rychlík geschrieben.

Unter den kleineren Beiträgen finden wir Information über Tätigkeit der Folklorenvereinigung der Tschechischen Republik, Beurteilung der Folklorenfestivale, Auskünfte von verschiedenen Konferenzen. Rezensionen von Büchern und Sammel-schriften. Beurteilung von Ausstellungen, Information über Kirchweihfest in einem kleinen Dorf der Mährischen Slowakei und Liste der Bücher und Zeitschriften von dem internationalen Publikationenaustausch des Instituts in dem Jahr 1994.

O M L U V A

Vážení čtenáři a odběratelé,

redakce časopisu se Vám omlouvá za to, že Národopisná revue koncem roku 1993 a v průběhu roku 1994 nemohla vycházet pravidelně každé čtvrtletí. Důvodem dvojčísel byla řada technických příčin. Koncem roku 1994 se podařilo dohnat časový skluz ve vydávání a učinit vše proto, aby Národopisná revue mohla vycházet opět jako čtvrtletník. Za pochopení Vám děkujeme.

Redakce

Ústav lidové kultury ve Strážnici Vám nabízí:

<i>V. a V. Frolcovi a J. Pajer.</i> Primáš Slávek Volavý	20,-
<i>J. Pajer:</i> Svět lidové písně	20,-
<i>J. Jančář - M. Pavlicová:</i> Lidová hudba a tanec na jevišti (Slovácko a Hradišťan)	12,-
Bibliografie prací Zd. Jelínkové	10,-
Bibliografie prací A. Václavíka	5,-
Bibliografie prací J. Gelnara	5,-
Bibliografie prací R. Jeřábka	8,-
Bibliografie prací O. Sirovátky	10,-
Bibliografie prací V. Frolce	20,-
<i>Zdenka Jelínková:</i> Lidové tance z Bystřicka a Pernštejska, díl I., II.	30,-
Videokazeta Strážnice '91 - jeden a půlhodinový sestřih pořadů 46. ročníku MFF	200,-
Videokazeta Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska: díl I. - <i>Západní Čechy</i> , díl II. - <i>Jižní Čechy</i> , díl VIII. - <i>Valašsko</i> , (k videokazetě jsou přiloženy taneční skripta s popisy tanců)	300,-
Katalog výstavy Nástroje lidové hudby v Čechách, na Moravě a ve Slezsku	20,-
<i>D. Holý - C. Nečas:</i> Žalující píseň	50,-
Národopisná revue (4 čísla v ročníku po 15,- Kč)	60,-
Gubemiální sbírka - sbírka 700 lidových písní z Moravy a ze Slezska z roku 1817	200,-

Uvedené publikace si můžete objednat na adrese: Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice

